

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2018. március – XVII. évfolyam 3. szám

Ára: 560 Ft

Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájjá:
nincs külön nála.

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Március
Kerék Imre verse

A tündöklő harc
Százy Antal
Görgey Artúrról

Visszapillantó
Péntek Imre
emlékirataiból

Ahol tíz temetésre
egy keresztelő jut
Szilágyi Károly dolgozata

Ne egymás fejét,
hanem egymás
lábát mossuk
Püspök Livia
Papp Árpádról

Tengeralattjárón
Ádám Tamás regényrészlete

Mint megrokkant
kazlak
Tönköl József
verse

Petőfi Sándor
Horkay István grafikája

It magyar nyelv megint szép lesz,
Meli szép nagy híreket,
Mit sa kental a praradot
Lemofint paláratot.

Hol fogant domborúkat
Lemofint leborultat
Ei áldó imádtág mellett
Mondják et pleud mecsület.

Petőfi Sándor

1848. március 15-én kivívott szabadságunk
1848. március 15-én kivívott szabadságunk

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A vértanúk nyelvéről

Egy ájult és szomorú délutánon olvastam valami cseh falragaszt, melyben az áll, hogy a magyaroknak már nincs semmijük, csak fokosuk, hegyesre pödört, villás bajuszuk és paprikájuk. Váltig hozzászoktam már az ilyesfajta sértegetésekhez. Alázatosan és szelíden fogadtam ezt is, én, a magyar, aki fokost csak nagyon ritkán viselek, fontosabb irodalmi fölolvásásaimkor bajuszt mindössze másfélnapig hordtam, egyetlenegyszer, a borbélysztrájk idején, paprikával sem igen élek. Eltettem tehát a bókot a többi bók közé, lepréseltem, mint egy emléket 1919-ből. Ha nincs fokosom, bajuszom és paprikám, legalább ez a szuvenírem maradjon meg.

Aznap este azonban a véletlen jótékony és vigasztaló szelvénye kezembe adott egy könyvet, Frankl Ágoston Lajosnak, a cseh születésű és cseh anyanyelvű költőnek önéletrajzát, aki 1836-ban a nagyhéten felkereste a vatikáni könyvtárban monsignore Mezzofantit. Az olasz bíboros, a földgolyó legnagyobb nyelvi lángésze, aki hatvan nyelven írt és beszélt, hosszasan és szívesen elcsevegett a csehországi költővel. Természetesen a nyelvekről folyt a tárgyalás. Azt kérdezte a költőtől, miért nem ír cseh nyelven, mire ez azt válaszolta, hogy akkor nem lenne közönsége. A beszélők különben ötpercenként váltogatták a nyelveket, németül kezdték, csehül folytatták, és a héberrel fejezték be. A véletlen úgy akarta, hogy Mezzofanti, aki a vatikáni könyvtárban csak bíboros és könyvtárnok volt, de a tudományban a nyelvek pápája, ez alkalommal egymás után nyilatkozott a cseh és magyar nyelvről, s

*A magyarok, úgy látszik,
még nem is tudják,
micsoda kincs lakozik nyelvükben.*

az utóbbiról való önkéntes nyilatkozatát, melyet eddig sehol sem közöltek magyarul, éppen e cseh születésű és anyanyelvű költő írta le. A kijelentést, melyet alább szó szerint való fordításban teszek közzé, rendkívül érdekesnek és becsesnek tartom, nemcsak a mai cseh-magyar torzsalkodás miatt, de azért is, mert páratlan és pártatlan zseni tette, aki többek közt cigányul, koptul, kurdul is folyékonyan beszélt, s ismert minden nyelvjárást és hangáramlatot. A bábeli zűrzavar, mely mindnyájunkat nyűgöz, az ő villámló agyvelejében eloszlott. Tünetnyes rövid idő alatt tanult meg egy-egy nyelvet tökéletesen, hiszen amelyre ránézett, azt többé nem felejtette el, elég volt hozzáérnie egy nyelvtanhoz, hogy azonnal vérré váljon benne a szabály és gátlás nélkül való emlékezetében meggyökeresedjen az idegen szó. Amit egy nyelvről állít, azt el kell hinnünk, az ex cathedra hangzik el. Ő itten a szaktekintély.

„Tudja – mondta a beszélgetés során a cseh költőnek –, melyik nyelvet tartom az olasz és görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és verselés szempontjából a leginkább fejlődésre

képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek dallamosságukkal meglepnek. Ügyeljen, ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész, és nézetemet igazolni fogja. A magyarok, úgy látszik, még nem is tudják, micsoda kincs lakozik nyelvükben.”

Vajon kit olvashatott akkoriban a monsignore? Vörösmarty Zalán futása 1832-ben jelent meg, de csak nyolcvan előfizetője akadt, itthon is alig ismerték még, nem valószínű, hogy eljutott volna kezeihez, Csak az akkori fiatalokat lapozgathatta. Csokonai Vitéz Mihályt, Kisfaludy Sándort, Berzsenyi Dánielt. Igen, az olasz pap a sírkövekkel kirakott vatikáni könyvtárban, régi fóliánsok és halotti papiruszok között megálmodta Vörösmarty Mihályt a dallamos orkánjaival és égig zengő szenvedélyével, jósolt Petőfiről, Aranyról, és látta a magyar nyelv végtelen, soha meg nem szakadó útját. Jólesik ezt emlékezetünkbe idézni ma, mikor minden áldott nap puskatussal verik, és bottal, sóval, kötéllel szelídítik azokat, kik magyarul beszélnek. Tudják meg mindannyian, hogy királyi kincset hordoznak magukban.

Könnyes örömmel továbbítom ezt a híradást, én, ki a vértanúk nyelvén írok.

Pesti Napló, 1919. február 23-án

Vajda János

Vajda János

A honárulókhoz

Aki nem az, ne vegye magára

Mikor nyugosznak már békén, mikor
Az ezeréves sírok szentjei?
Mikor nem bántják ősök álmaikat
Az unokák garázda vétkei?...
Oh! – az igaz magyar hazafinak
Nemcsak éltében kell lakolnia;
Galád utódok bűnei miatt
Sírjában is meg kell fordulnia!

S nincs a haragos égnek mennyköve,
Mely megüsse az ily gyalázatot?
Mennykő, villám! – Hová is gondolék,
Hisz már az is megvásároltatott!...
Vagy a napok és csillagok ura
A napot rájuk sütni engedi?
Hát mit csináljon! – Hisz maguknak ők
Napot aranyból tudnak önteni!

Vagy a gaz mellett nincs többé virág?
A tengerben többé gyöngy nem terem?
Végképp kiélte már magát a föld,
S arany nincs többé meddő méhében?
Örök borúban állott meg a nap,
Hogy fény az árnyék mellett nem szökel,
S a földet örök éj csillagtalan
Egy alakú borúja födi el?...

Nem, nem! – Ne higgyük, van még a mezőn
Tán a gyomnál is sokkal több virág!
Tengerfenéken sok szép gyöngy terem,
S az árnyék mellett több a napvilág.
Oh, csak a földön, emberek között
Gazok mellé dicsők nem termenek.
– Mert isten számol a sors vétkeivel,
De árulót ember büntetne meg!

Tél van fölöttünk, meglehet, midőn
Vékony sugár mosolyg a hon egén;
De egy virága van a télnek is,
S ez egy virág az örökzöld remény.
Remény! – Óh, most hallgatnom hagyjatok,
Mert könnyet tán, de szót nem ejthetek...
Csak egyet kérek: hogy ha jó a nyár:
A mennykövek közt én is ott legyek.

Kerék Imre

Március

Soha még ilyen márciust!
Töményszesz íze van a dalnak:
Lüktető városok felé
világgá indulnak a falvak.

Indulok én is. Szívemet
ismeretlen ég vonzza, hívja.
Vándorbotom szál jegyene,
hegyén tömött felhő – tarisznya.

Bőröm alatt zászlók röpülnek,
lobogva izzanak a csontok.
Szabad vagyok, mint a madár,
s menthetetlenül boldog.

Fazekas István versei

Helyzetkép

Este van megint,
szelíden hullámzó,
tűzcsiholó este.
A szívárványt is kidöntő
szárnyainkat szögre akasztjuk,
lemossuk arcunkról a
farkasok vérét,
ellenségünk húsát
kiköpjük a szánkából.
Öllezünk és csokolunk.
Alvó gyermekeinket betakarjuk,
s míg a tűzhely fölött
őseink árnyékai
sorra felloboznak,
a konyhagőzben
emberré válunk újra.

Tihanyi szökdelő

Esengő énekemtől
támadnak vad szelek,
szívemtől megáradnak
folyók és tengerek.
Ajkamtól lángra gyúlnak
éjek és nappalok,
vérünknek szép hevétől
árnyékunk is ragyog.

SZÁZDI ANTAL

A tündöklő harcos

Tavaly emlékeztünk egyik nagy nemzeti költőnk, Arany János születésének 200. évfordulójára. Idén egy szintén zseniális kortársa, Görgey Artúr (1818–1916) tábornok, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc legnagyobb katonai személyisége születésének 200. évfordulójára emlékezhetünk. Talán még mindig nincs könnyű helyzetben az utókor, amikor erről a kivételes személyiségű és hadtudományú katonáról esik szó, akinek hadvezéri működését még a merőben eltérő helyzetű I. Miklós orosz cár és egykori szocialista időszakunk kikerülhetetlen ideológiusa, Karl Marx is nagyra becsülte.

Ki is volt ez a sokak által évtizedekig vitatott tevékenységű, nem mindennapi személyiség? Családi kényszerűségből lett katona, és később sem kedvelte meg a haditudományt, és mivel kiváló kémikus volt, ezen a területen kívánt működni. A politika távol állt érdeklődésétől (egyébként a katonáknak ez már akkor is tiltva volt), de abban is kénytelen volt szerepet vállalni. Jó részt ez eredményezte, hogy a kiegyezést követően, mint árulót, a nemzet nagy részének megvetése kísérte, mivel már a kortársak által is nagy álmódóznak titulált nagy forradalmi idolunk, Kossuth Lajos (1802–1894) a biztos török menedékben (zsebében a kivitt 200 ezer forinttal) árulónak kiáltotta ki. Így aztán – a kevésbé informált közvélemény szemében – sokáig a nemzet árulója lett, amit belenyugvással tudomásul vett, hiszen a népnek kellett egy bűnbak. Erre utalt gróf Tisza István (1861–1918), amikor kijelentette: „Nagy ember volt. Úgy a cselekvés órájában, mint a nemes büszkeséggel elviselt néma szenvedés hosszú évtizedeiben.”

Utólag jól vagy semmit, mondhatnánk, de beszéljenek helyettünk elődeink, a kortársak és a közvetlen utókor. Mit is gondoltak, írtak, mondtak Görgeyről. Ezzel a kis összeállítással emlékezünk a magyarság kivételes képességű honvédőjére.

Hogyan is indult ez a nem mindennapi életpálya? A thuni katonai akadémia végbizonyítványában olvasható róla: „...mindig a legkitűnőbb tanulója volt a maga osztályában; az egész tanfolyamot a legteljesebb megelégedésre fejezte be, és a legjobb ajánlásra érdemes.” Hunfalvy Pál (1810–1891) nyelvész, parlamenti képviselő, akadémikus írta: „Thunban tanulta a haditudományokat, a tanárok megírták atyjának: mióta Thun létez, jobb növendék nem volt, mint Arthur; az eperjesi leánytanító, Schmidt maga olvasta ezen levelet.” Személyi anyagában, a magyar nemesi testőrségnél a következő parancsnoki jellemzés szerepel: „...igen sok természetes tehetséggel bír, fegyvergyakorlatokban felszerelésben és kiképzésben igen ügyes.” Ivánka Imre (1818–1896) ezredes, Batthyány Lajos miniszterelnök (1808–1849) titkára írta emlékirataiban: „Görgeyt 14 éves koromtól ösmerem. Együtt voltunk négy évig a katonai intézetben – mindig az első volt, mindig szerették, tisztelték tanultársai; a magyar gárdánál a legkitűnőbb, s a hadi tudományokban a legműveltebb tisztek közé tartozott. ...Ily férfiak nem árulók.”

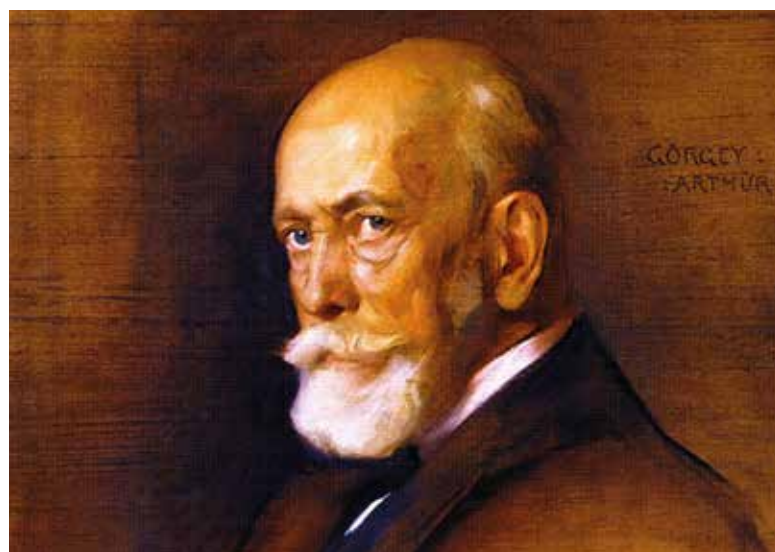
A leszerelt testőr főhadnagyból öt hónap alatt tábornok, a határon belüli hadak fővezére lett (ekkor is leginkább őrnagyi uniformist viselt). Buda bevétele után megkapta a második, altábornagyi csillagot, hozzá a Magyar Katonai Érdem-

rend I. osztályát (amit rajta kívül csak Bem kapott meg erdélyi sikereiért). Amikor az országgyűlési küldöttség felkereste a határozattal, Görgey visszautasította mindkettőt, mondván, hogy már úgy is elburjánzott a seregben a rang- és címkórság. (Később, amikor a kiegyezés után a közvélemény csitulásával a kormány végre nyugdíjat mert adni neki, altábornagyi rangja után folyósították az összeget.)

Buda bevétele utáni időszakról olvasható Hunfalvy Pál naplójában: „Görgey a győzelem után is azon nyugodt ember maradt, ki volt, nem ment Pestre által, nem dicsőítette magát. Ő győzni akar, nem azért, hogy azt a közönségnek megmondja, s előtte mintegy színi mutatóványban ismétlje, mint Kossuth nem egyszer tett.”

Így emlékezett rá naplójában barátja, a mártír gróf, Leiningen-Westerburg Károly (1819–1849) tábornok: „Görgey a szó legszorosabb értelmében hős... Szemének átható pillantása oly éles volt, hogy a legtöbben megérezték, mennyire rendíthetetlen jellemű és nagy tehetségű ember áll előttünk... Adakozó volt a pazarlásig, és megvolt benne az a szép tulajdonság, hogy jót tegyen, anélkül, hogy bántson... még az ellenségnek is méltányolnia kellett szép és nagy tulajdonságait... Nagyon szerencsés volt a legénységhez intézett rövid, nyers beszédében. A legválságosabb pillanatokban a legnagyobb fáradalmak közt, megjelenése fölvilványozott mindenkit. A katonák imádták.” A „kimondhatatlanul vonzó külsejű hadfi” – ahogy Vukovics Sebő (1811–1872) igazságügy-miniszter az akkor éppen hadügyminiszter Görgeyt jellemezte – egyik levelében olvasható: „Ha nem is vagyok azon jeles hadvezér, amelynek mondanak, legalább a hadsereg bizalmát bírom, ami szabadságharcban igen sokat mond.” Bónis Sámuel (1810–1879) kormánybiztos is utal Görgey és a sereg kapcsolatára egyik jelentésében: „A hadvezér, kinek honszeretetéről meggyőződtem, még mostanában is beteg, pedig tagadhatatlan, hogy jelenléte elektrikus szikraként gyújtja lánggra a seregét.”

Az 1849. július 2-ai győztes komáromi csata után – amikor a majdnem kétszeres túlerővel felvonuló ellenséget visszaso-

Görgey Artúr – Fülöp László festménye

rította, s még az osztrák hadijelentés is kiemelte Görgey kiváló csatavezetését – Ludwigh János (1812–1870) újságíró, országyűlési képviselő, a sereg mellé rendelt kormánybiztos írta róla a kormánynak: „Mindenk, ki őtet a csatában látta, bámulta mind bátorságát, mind gyors intézkedését, és Klapka tábornok szavaiként, mint egy isten hadakozott.” Báró Mednyánszky Cézár (1824–1857) tábori főlelkész ez idő tájt vetette papírra: „Görgey, a tündöklő harcos”.

A dicséretekből Kossuth is többször kivette részét: „Olyan-nak találom őt, aminőnek mindig hittem: magasztos érzelmű tiszta hazafinak... ő becsületes ember, s minden különösége mellett tiszta lelkű hazafi.” – írta 1849. március 9-én Klapka György (1820–1892) ezredeshez, a későbbi legendás tábornokhoz. Másutt: „Tudott győzni. Én magam oly hősnak tartottam Görgeyt, aki még az oroszokat is legyőzi... Tiszteltem tehetségét... A sereg imádta őt, mint nemtőjét...”

Az 1849. április 2-ai hatvani győzelem után írta a Honvédelmi Bizottmányhoz: „Görgey a legtisztább indulatú hazafi, kiből a haza tökéletesen bízhatik, ki nem csak nem irigyli senkinek a dicsőségét, hanem örömet nyújt a dicsőségre másoknak alkalmat.” Az április 6-ai isaszegi csatát követően szintén a Bizottmányhoz: „Most csak annyit írok, hogy győztünk, győztünk határozottan, tökéletesen, s hogy Görgey fővezér előtt tisztelettel kell meghajolnia minden hazafinak, mert nem hiszem, hogy a história példát mutasson fel, miként egy fővezér a vezérnek nagy kötelességeit, s a minden veszélyes pontoni jelenléte a rettenthetetlen közkatona kötelességével nagyobb mértékben teljesíthette volna, mint Görgey a tegnapi napon.” 1849. június 29-ei levele: „Görgey nélkül hadseregünk nem lehet, másról gondolkodni esztelenség volna.” Korábban ugyancsak ő mondta róla, hogy csak egy szervezőtehetséget ismer, Görgey századost, és belőle lesz majd a jövő hadügyminisztere. Ebben igaza lett.

Mészáros Lázár (1796–1858) a hét nyelven beszélő hadügy-miniszter, kiváló szervező, de a csatateren eredménytelennek bizonyuló tábornok szavai Görgeyről: „... fiatal egyéniségben ilyen rabulisticus (furfangos) agyafúrtsággal találkozni, valóságos tünemény.”

A minden csatájából győztesen kikerülő Damjanich János (1804–1849) tábornok, aki Leiningen szerint a legösszeférhetlenebb volt (elfordult, hogy parlamenti képviselőket rugdosott ki a szállásáról), Görgeynek mindig engedelmességet. Így nyilatkozott róla: „Ez aztán az ember, ez majd engedelmességre tanítja a dacosokat.”

Hajnik Károly (1808–1866) kormánybiztos Szemeréhez írt jelentésében olvasható Görgeyről: „Itt mint a nap hőse, mindenki vágyik őt látni, s aki láthatta, felett boldognak érzi magát. Ő valami különös, magához mindenkit vonzó erővel bír, egyszerű, cinikus külseje még inkább érdekessé teszi.”

Bohusné Szögyén Antónia (1803–1890) írja naplójában Görgeyről: „Nem csak tisztikara, mely kevés kivétellel fanatikus imádatlalt tisztele, hanem az oroszok is bámulattal és hadvezéri ritka tehetségének teljes elismerésével dicsőítették.” Paszkievics ezredes, a beavatkozó orosz sereg parancsnokának fia így nyilatkozott Görgeyről: „Ismertem a tábornokot a háború befejezésekor, és mi a seregben valamennyien tisztelettel adóztunk katonai tehetségének és hibátlan becsületességének.”

Egy orosz tiszt, Drozdov főhadnagy, tábornoki szárnysegéd jelen volt a fegyverletélti tárgyaláson, majd a fegyverletéltelnél. Így emlékezett vissza a komáromi csatában súlyosan megsebesült fővezérré és a világosi eseményre: „Görgey ránézésre 25 éves lehet. Magas, karcsú, arányos testalkatú férfi. Bajusza ritkás, ke-

rek, szép arcán melyet kis szakáll vesz körül, a szelídség és a jólelkűség vonásai. Nagy, kék, csillogó szemének követhetetlen, talányos pillantásai arra utalnak, hogy erejének és fölényének tudatában van. Fején kötés, mely egyik végével feje felső részét fogja át, másik része pedig hátraesik a vállára, és a tarkóján levő sebet takarja el. Szelíd, nyájas arca e különös kötéssel még nyájasabbnak tűnik... Beszéde egyszerű: zengő hangja akaratról tanúskodik. Megjelenésén érződik, hogy parancsolásra termett.”

Augusztus 11-én, Világosnál gróf Rüdiger tábornok előtt a mintegy 30 ezer elgyötört honvéd, köztük 11 tábornok, 1.500 tiszt feltétel nélkül letette a fegyvert. Drozdov így emlékezett vissza a szomorú eseményre: „E sereg néhány hónapja még félelmetes volt, és most itt áll fegyvertelenül, magát sorsának megadva és mint a halálra ítélt, várta az ítélet végrehajtását... A katonák szomorú pillantással kísérték bennünket, a tisztek fejüket lehajtva sírtak. Amint a gróf eltávolodott, Görgey lovával serege elé lépett. Tisztjei, katonái azonnal körülvették. Beszélni kezdett volna, hogy utoljára köszöntse seregét, de egy hangot sem tudott kipréselni magából. Végül tompa zokogás tört fel melléből, mire az egész hadsereg levegőjeget betöltő »Éljen Görgey!« kiáltással, könnyezve válaszolt vezérének, kihez őszintén ragaszkodott. Az egyik tiszt előrehajolt, hogy a többiek nevében szóljon tábornokához, de nem volt ereje ahhoz, hogy zokogását visszatartsa, s csak annyit tudott kiejteni: »Isten veled, Görgey! – Isten veled, Görgey!« – ismételte az egész sereg.”

...a legtöbben megéreztek, mennyire
rendíthetetlen jellemű
és nagy tehetségű ember áll előttünk...

Az áruulás mítosza ellenére a hadtudomány szakmai elismerése mindig ott lebegett a szigorú arcú tábornok körül. Mit is mondott erről 1912-ben Móricz Zsigmondnak (1879–1942) visegrádi interjújában Görgey: „Nem volt énbennem semmi katonai zseni. Az csak mese, magyar legenda, mint annyi más. Rendet tartottam a katonáim között, ez az egész, és a fickók derekasan viselték magukat néhányszor. A többi lárfafári.” Móricz megállapítása cikkében: „...nem egy megalkuvó hőst, hanem egy mesebeli titánt látok benne. ...A magyar kardnak ő volt az utolsó, legendás hőse.” Görgey önmagát csak buboréknak tartotta, akit „fölvetett az események árja”, a szabadságharc igazi lelkének – minden hibája ellenére, amelyekkel kezdettől tisztában volt, s nem csak ő – Kossuthot tartotta, aki nélkül szerinte „nem történt volna semmi.”

Ami az „áruulás”, vagyis a világosi fegyverletéltelt illeti: arról egy 80 tagú tiszti haditanács döntött Görgey távollétében, aki kiment a szavazás előtt a teremből, hogy még jelenlétével se befolyásolja annak kimenetelét. Ketten szavaztak a fegyverletéltelt ellen, de még ők sem akartak tovább harcolni az osztrák-orosz többszörös túlerő ellen (mintegy negyedmillió jól felszerelt katona állt szemben Görgey hadával), az egyértelmű kudarc miatt, ami sokak halálával járt volna, ők azonban az osztrákok előtt akarták letenni a fegyvert. Ennek annyi eredménye lett, hogy akiket halálra ítélték, és az osztrákoknak adták meg magukat, akasztás helyett föbe lőtték.

Végezetül idézzük Görgeyt, aki katonás egyszerűséggel összegezte életének tanulságát: „Olyan ember voltam, aki teljesítette azt, amit kötelességének érzett. Hogy aztán mi sikerült, mi nem, az más, de nem tettem mást, csak a kötelességemet, hanem azt megtettem!”

CSERNA CSABA

Mosolygó hiéna és a többiek

A Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Kar Elméleti Villamosság-tanszékének adjunktusánál (Z.L.) készítettem a diplomamunkámat. Borotvaéles eszű, állandóan mosolygó, példamutató szakmai felkészültségű, jó kiállású, világosan magyarázó, de nagyon szigorú vizsgáztató volt a tanszéki konzulensem, évfolyamtársaim vért izzadtak. E.Gy. barátom nevezte el mosolygó hiénának, miután hazajött a vizsgáról a kollégiumba a tőle kapott karóval az indexében. Reggelente együtt kezdtük a napot a Ruszwurm melletti tejivóban, ahol üveges kakaót fogyasztottunk pacsnival. Felrúztuk a kakaót, benyomtuk az üveget lezáró kerek keménypapírt úgy, hogy elforduljon, majd élveztuk, ahogy az azóta fellelhetetlen ízű, hideg kakaó elindult gravitációs útján a nyelöcsőben. Az édes süteményű pacсни (ára 1,80) illett hozzá, vagy a sós kifli. Az 50 évvel ezelőtti kifli sodrott volt, finoman sózva. A kifli külső részét spirál alakban le lehetett fejteni. A maiak ugyan még emlékeztetnek a török félholdra, de a pékek már nem kézzel sodorják, és gép szórja rájuk a temérdek nagyszemű marhasót. Kiábrándító. Gastronómiai kitérőnk folytatva, volt egy kedvenc éttermünk, a Taknyos Varjú (*született Fekete Holló*). Amikor a Bábolnai Állami Gazdaság szakemberei még nem patkánymentesítették Budapestet, bizony előfordult, hogy a kocsmaság pulton könyöklő, unott csaposa villámgyors mozdulattal tett harcképtelenné egy-egy díszpéldányt a keze ügyében lévő korsóval. Az étlap gyöngyszeme volt a „*Kishúsfazék tormával*”. A szomszédos vári kolesz lakói elvakultan látogatták. Minden jó elmúlik egyszer, a Varjút is átalakították, kibővítették, puccossá tették. A csapost a munkálatok alatt áthelyezték a Behrám cukrászdába, és adtak rá egy kinőtt érettségi öltönyt; nehézkesen mozgott a tömzsi kezébe nem illő fagylaltkelyhekkel és konyakos poharakkal a műmárvány asztalok között – elefánt a porcelánboltban. Ha itt kinéz az ember a kis térre, Hadik András cs. és kir. tábornok lovas szobra ötlük a szemébe. Hagyomány volt, hogy a ballagó diákok kismirglizték a ló heréit. Szocializmust építő népi köztársaságunkban nem volt szokásban csak úgy bárhol gyülekezni. Hiába írtunk kérvényt a rendőrségnek, hogy a ballagási felvonulást és a smirglizést engedélyezni szíveskedjék. Válasz: „*Felvonulás csak a kolesz körül igen, smirglizni tilos.*” Kifundáltuk, és a felvonulás előtti éjszaka a sötétség leple alatt páran kifényesítették a nemes testrészt, mialatt a Vár távolabbi részén egy társunk szóval távol tartotta a közeget, meghallgatva szép magyar nyelvünk suk-sük-ös változatát. A felvonulás napján aztán jelenlétünkkel áldoztunk a fényességnek. A kollégiumot leköltöztették az egyetem közelébe, de évfolyamunk egy kis állványra szerelt bronz heremácsolattal kedveskedett az utánunk jövőknek. Hogy a hagyomány folytatódjon.

Zongorázó kakaó-testvéremmel csináltunk egy szovjet film-paródiát. Utána a bolgár évfolyamtársaink nagy hajcihőt csináltak a követségben – országuk abban az időben kérte felvételét a szovjet nemzetek sorába –, botrányosnak nevezték, hogy nálunk nem szeretik az oroszokat. A kollégium igazgatója K. B. behívatott és mindezt elmondta. Komáltuk egymást, egyik intézkedése az volt, hogy bekeretezett és beüvegezett képeket szögeltetett minden csapóajtóra a következő szöveggel: „*Nőket a kollégium területére behozni tilos!*”. Persze neki is volt barátója, aki rendszeresen látogatta. Egyik reggel, mikor nem volt otthon, a semmirekellő egyetemisták az összes képet felszögezték kollégiumi lakásának ajtajára. Úgy mentett meg a kirúgástól, hogy a KISZ KB egyik titkára V.I. előtt, aki nálunk volt kollégista, és jókat mulatott a korábbi paródiákon, a kollégiumi igazgató szobájában meg kellett ígérnem, hogy ezt a paródiát többet nem adom elő. Kezdtett jó irányban felfrissülni az ún. népi demokrácia vezetői garnitúrája?

...a rám bízott kollégisták egy részét
1974. március 15-én „álmemzeti”
ünnepünkön gumibottal verték szét.

A díszteremben, ahonnan pazar kilátásunk volt az ország egyik legszebb terére (*Mátyás-templom, a Szentháromság- és Pallasz Athéné-szobrok*), az Illés zenekarra táncoltunk, egyszóval jártunk az Illés klubba... (Ugye nem kell mélyebben elemezni, hogy a lázadásnak, a nyugat-majmolásnak, a magunk zenéjének, és még mennyi mindennek a kohója volt az a néhány óra extázis.), ahol tartós és tarthatatlan szerelmek születtek hétről-hétre. Egy ilyen bulin én is rátaláltam valakire. Másnap találkoztunk, és kis séta és beszélgetés közben elmondta, hogy ő rendőr a kapitányságon, és az ifjúsági ügyek tartoznak hozzá. Hát, mit mondjak, veszített a szépségéből. Hozzátette még, hogy nagyon szeretné, ha bizonyos, információéhes kérésüknek néha eleget tennék. Ekkor voltam életemben egyszerre gyors és talpraesett, mert azt mondtam neki, hogy én a rendszernek inkább máshol szeretnék benyalni. De nem akart a szavamon fogni.

Szerettem a Várban sétálni. A mai Hilton szálló helyén egy lebombázott minisztérium romjai – falán a Mátyás királyt ábrázoló korabeli relieffal – és a Halászbástya között az egykori gótikus kápolna apszisában állt Anonymus szobra, karjával az őshaza felé mutatva. Sokszor megpihentem e tiltott helyen. Akkor még feltáratlan, pontosabban elzárt terület volt a barlangrendszer is, ahol egy felszerelt kórház lapult – mint később kiderült. A kollégiumi barlangász szakkör egyik tagja

a Horthy-minisztérium romjai között próbálta a Vár alatti sziklabarlangot felfedezni, de másnap hatalmas kötéssel a fején láttuk viszont. Belezuhan egy sötét, korlát nélküli lépcsőházba.

Nevelőtanár koromban tudatták velünk, hogy az egyetemen kommunista mérnököket akartak képezni, ami azt jelentette, hogy elsősorban kommunistákat, másodsorban mérnököket. A jó KISZ munkáért a külföldi hallgatókat is kitüntették. Komoly fejtörést okozott a tanári karnak, hogy hívják ki az emelvényhez a következő hallgatókat, hogy ne törjön ki a nevetés a dísztermet megtöltő diákokban. Az egyik vietnámit úgy hívták, hogy Le Van Toj, a másikat pedig Le Van Sza. A görög hallgató neve Szarakisz volt.

Nevelőtanárként teljes meghasonlást jelentett számomra, mikor a rám bízott kollégisták egy részét 1974. március 15-én „álméleti” ünnepünkön gumibottal verték szét. Még olyanok is ütöttek, akik a kollégium előtt a buszról leszálltak, és nem is jártak a belvárosban. A rendszer kinevelte az értelmiségi réteget, de ott volt a lenini megállapítás az alkotó értelmiségi megbízhatatlanságáról. Úgy írárták meg a tanácsi lakásra várók számítógépes programját, ami a sorrendiséget hivatott beállítani, hogy egy értelmiségi csak akkor kaphatott tanácsi lakást, ha az összes munkás és paraszt származásúak igényét kielégítették. Erre a paradoxonra később akkor ébredtek rá az elvtársak, mikor az állam által támogatott, érettségi nélkül egyetemi végzettséget szerző jóeszű felnőttek visszamenve a szakmájukba kevesebb zsozsót vittek haza a borítékban, mint munkás korukban.

A rendszer vezetői félték a tömegetől, mi meg a rendszertől. Sándor Gyuri egyik szellemes mondása ekkor született: „A jó vezető mindig előbb kel fel, mint ahogy a nép felkel”. Akik nem balhéztak, élhettek nyugodtan, talán a forradalom áldozatainak köszönhetően. A korra jellemző az akkori idézet: „Elvtársak én értem a viccet, csak nem szeretem!”.

Ebben a légkörben felüldülést jelentett a Vári Színház, ahol termékeny rendezőnk D.T. az akkori amatőr színjátszó mozgalomba bevezetett bennünket izgalmas, sokszor a rendszert

is kritikával illető produkcióival. Neki köszönhető, hogy megismertük Adyt, Petőfit, Radnótit, a népköltészetet, Csokona-it, Kosztolányit, Babitsot, Illyést, Vácit, Jékelyt, Nagy Lászlót, Weörest, Örkényt, Sütőt, Kányádit, Petri Györgyöt, Kornis Mihályt, Fehér Bélát. Előadásainknak a jó ízlésű és szellemű K.F. adott otthont a kollégiumban, aki az *Irodalmi Presszó* ötletadója és szervezője volt.

Már javában dolgoztam egy fejlesztési intézetben, amikor L.B., a színház első titkára egyszer megkért, hogy nézzem át a javaslatát, egy raktárkészlet-nyilvántartó programnak a rendszerleírását, ami abban az időben újdonságnak számított. Annyira megtetszett az ötlete, hogy beküldtem az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsághoz, és javasoltam, hogy a következő értekezleten a szerző beszélhessen róla. Mit ad Isten, az összejövétel egy március 15-i munkanapra esett. Bandi beszélt a munkájáról, a programról, és mivel jó előadó volt, feszült figyelemmel hallgatták, majd minden átmenet nélkül rátért március idusára, aminek megünneplését egyre veszélyesebbnek tartotta a puhuló hatalom. Kezdtém összemenni a széket. Rögtönzött ünnepi beszéde végén még elmondta Ady Endre *Ünnep a dombon* című versét. Ekkor már erős mozgolódást és morgolódást észleltem az idősebb hallgatóság körében. Amikor Bandi odaért a versben, hogy „*Most már a sor rajtunk, Pusztuljatok vének.*”, majdnem lecsúsztam a székről. Többen feltették a kérdést, hogy ki hívta ezt ide. Nyílt proletárorszintességem teljesen elhagyott, hallgattam, majd angolosan távoztam. Sajnos B. ezután bekerült az idegosztályra, ahol természetesen meglátogattam, és elmeséltem neki fellépése hármaskozatú utóregését. Engem ugyanis behívott az említett intézmény igazgatója, aki elmondta, hogy nagyon rosszul tettem, hogy őt javasoltam meghívott előadónak. Azt azért hozzátette, hogy B. munkája zseniális, de az önhatalmú provokációja örült elme szüleménye volt, így az említett munkája sem vehető komolyan.

A Várban lakott Kálmán György színész. A Dísz téren álló Korona cukrászdában irodalmi esteket tartottak. Egyik önálló estjén kivonult a Berecz csapat – tollal és fegyverrel –, a káderek az első sorban foglaltak helyet. Amikor a színész elmondta József Attila *Ars poetica* című versének utolsó versszakát – „*Én mondom: Még nem nagy az ember. / De képzeli, hát szertelen. / Kísérje két szülője szemmel: / a szellem és a szerelem.*” –, a szellem után a kelleténél nagyobb hatásszünetet tartott. Az első sor közönsége – nem ismervén a verset – tapsviharban tört ki, majd annak elültével a közkedvelt színész csendesen hozzátette, suttogó bocsánatkéréssel: „*és a szerelem.*”.

Amikor a híradástechnikai szakon a diplomamunkámhoz kerestem szakirodalmat, megtudván, hogy a Szovjetunióban mindent lefordítottak oroszra, felkerestem a Váci utca elején lévő Gorkij könyvesboltot is. Ahogy belépett az ember, a szemközti falon Brezsnyev elvtárs pirosposztagás portréja nézett vissza rá. Mesélték, hogy valaki egyszer azzal állított az üzletbe, hogy *memyit kóstál a Führer?* 5 perc múlva elkísérték a ballonkabátosok. Én is beállítottam, de csak annyit kérdeztem, hogy *van-e könyvük a Gunn-diódáról* (ejtsd: gann dióda). Kedves, molett hölgytől, oroszos kiejtésmóddal jött a válasz: „*Ghandi ódájáról semmit nem tudunk adni.*”.

A kedves hiénát, akinek a szakmai indulásomat köszönhettem, és aki közben professzor és dékán lett, 40 év után láttam viszont *Darvas Szilárd*-estemen a Sanyi és Aranka Színházban. Mosolyogva megöleltük egymást.

A Műszaki Egyetem központi épülete

PÉNTEK IMRE

Visszapillantó

Beszélgetek. A kiállítás megnyitón. A helyszínt jó tíz év óta ismerem. Amikor említettem, hogy akiről a terem a nevét kapta, néprajzos, semmi köze a képzőművészethez, csak legyintettek rá. Megkérdem B-től, a portástól: *Még mindig nem te vagy az igazgató?* B. mosolyog, én biztatom: *Eljön még a te időd.* Az előtérből nyílik a kiállítóhelyiség, kicsit sivár a csupasz oszlopaival, de már régen nem zavar senkit. Így szokták meg, így szoktuk meg. Itt kísértett meg az ördög. (Legalábbis úgy éreztem.) A teremben: tájképek. Sokan úgy vélik, ma nincsen természetábrázolás. (Ha van, minek?) Ám itt patakok csorognak, fák magasodnak, az égen felhők kéklenek. Egy magányos házaspár kollekciójából kelt a válogatás. Csak elismerés illeti őket, amiért pénzt és energiát áldoznak a kortárs művekre.

*Jobb oldalt Szép Ilonka, félve bújó
őzikéjével, bal oldalt Galeotto Marzio,
a tudós tanár és memoáriró.*

Szóval: itt beszélgetek. Egyik pasassal, aki elárult. Idős már, népművelőnek is lehet mondani. De színházi múltja is van, az Operettszínházzal Japánban is járt. Világlátott férfiú. Haragudnom kéne rá, de nem megy. Megértem. Eszembe jutnak Szabó Lőrinc verssorai: *„Ha mindig csak megértek, hol maradok én?”* Már nem mondom el neki, mennyire örülök, hogy megszabadultam a Társaságtól. Tőle is. Szabad lettem. Újra kreatív. Visszatért az életkedvem. Már rájöttem, engem zsákmányoltak ki, miközben fordítva tűnt. Igaz, kényszerből kerültem ide, amikor az általam utált kurzus kilökött a Nagy Semmibe. Nyugalmat reméltem. Megkaptam, de milyen áron? Jobb ezt nem firtatni.

Partnerem, egykori jóakaróm pedig megkérdezi: *Nagyon utálsz?*

Szeretek a Várba járni. Többnyire busszal megyek az ismert cukrászdáig. Jobbra már feltárt romok, falmaradványok, balra épületek. A Táncszínház, a Köztársasági Elnöki Hivatal, a Nemzeti Galéria. A Sikló javában működik. Ha kocsival mentem, mert mentem jó párszor, az alsó úton, a liftnél szoktam megállni, hogy a köteles példányokat s.k. a Széchényi Könyvtár megfelelő irodájába cipeljem. Sokszor áthaladtam a holló-díszítéses kovácsoltvas kapun, évek múltán jöttem rá: ez Kő Pál tervezése. Pontosan odaillő, ahol a Mátyás-kút vize csobog, s a diadalmas vadász alakja magaslik. Jobb oldalt Szép Ilonka, félve bújó őzikéjével, bal oldalt Galeotto Marzio, a tudós tanár és memoáriró. Stróbl Alajos szobra ma is példaértékű, 1904-ből, amikor a vár díszítésére nem sajnálták a pénzt. S ma látjuk: mennyire megtérül egy ilyen „művészeti beruházás”. De bentebb szinte megszólítanak nagy poszte-

reken Somogyi Győző hitelesen historizáló, de kissé ironikus huszárfigurái. Mindkét ember át tudta érezni: mi a történelem. Különös szerencsének tekintem, hogy közelről ismerem őket. Emlékszem a botrányra, amikor kiállításán Győző a magyar hadvezérek sorába fel merete venni Horthy Miklóst, aki később is, kormányzói szerepében is sikerrel védte a magyar érdekeket. Láttam az 1932-es *Pesti Napló* hétfévi mellékletét, amelyben számos fotón feltűnik. Szinte véletlenül, a mindennapi élet részeként, mondjuk egy kávébemutatón vagy a kadétozók évnvnyitó bálján. Nem úgy tűnt, mint akit nem kedvelnek. És más bizonyítékok is vannak erről. Emlékszem, Fehérváron a Csók István Terem külső faláról lekaparták a nevét, csak a kultúrház maradt. És láttam a grandiózus koszorút a kenderesi temetőben: *A hálás budapesti zsidóság* felirattal.

Erről jut eszembe – ami korábban, az „átkosban” nem érdekelt – a Vár, a kormányzó – a miénk. Megbecsülésük saját magunkról állít ki erkölcsi bizonyítványt.

■ ■ ■

Mostanában sokat gondolok Csontos Jánosra. Két nekrológot is írtam róla. (Pokolian nem készültem erre.) Az igazít elraktároztam magamban, a legbensőbb zugok egyikébe. De néhány dolgot mégis. Emlékszem, amikor a 80-as évek végén felkeresett Fehérváron, hogy interjút készítsen velem. Azaz a *Kilencekkel*. Húsz év után. Nem akartam hinni a szememnek. Persze, hogy örömmel álltam e fiatalember rendelkezésére, aki belőlünk írta szakdolgozatát. Görömbei Andrásához. És megszületett az *Együtt és külön* című kötet. Rólunk. Nem lehetünk elég hálásak neki. De valahogy viszonyunk mégsem alakult harmonikusan. Lehetett volna jobb is. Neki beszélhettem a belső magról, amelyet nem engedtem sérteni. *„Ez volt az én lelki fényűzésem egy nem autentikus világban.”*

Nagy újrakezdő volt, talán ez is összekötött bennünket. Lapalapító, szerkesztő, sokoldalú irodalmár. És 2009-ben megadta a sors, hogy elinduljon a *Nagyítás*. Pár cikket írtam bele. S eltöltött a remény: lesz pandanja az *Élet és Irodalom*nak. Hisz nem másra, érdemi vitákra vágytunk. Ez neki is csak ritkán sikerült. Nem vették komolyan. Pedig az új lapkezdemény komoly hódítást is jelentett, a hiányzó, ütköztető polémiát. Ha valaki, ő ezt meg tudta szervezni. Ki tudja, miért nem lett folytatás? Sokszor találkoztunk az őt lebénító időben. Bár amikor kellett, a sajtó mindig megtalálta az élesen fogalmazó, felkészült zsurnalisztát. Ekkor csinálta a filmet Zala Györgyről, *Késleltetett feltámadás* címmel. Ebben én is részt vettem, mint „tanácsadó”. Néha úgy láttam, a film volt az ő menedéke. E téren némi kárpoztást talált. A legutóbbi években sokat foglalkoztatta az *Írókorzó*, amely 21 író-költő portréjának sorozata. Megvallom, én nem vettem komolyan. Néha forgattunk, aztán egyszer csak szólt, hogy kész a „mű”, bemutató októberben, az Írószövetségben. S velünk kezdik: Kontra Ferencel és velem. Megvallom, meglepetésként ért a portréfilm. Engem mindképpen. De már nem tudtam gratulálni neki.

Láttam, hogy a kezelésről jövet, nincs jól. Meg akartam köszönni a munkáját.

Mostanában a verseit olvasgatom. A második kötethez van némi közöm. Az 1990-es dunaújvárosi *Virrasztás* nyomán jött létre, szinte egy időben az elsővel, a *Menekült iratokkal*. A szerkesztőket biztattam, jó nyomon járnak. A *Szabadulási mutató* utolsó versét hadd idézzem ide:

*Hosszú a lajstrom. Cirkalmas sorok
iramlanak folyvást jobb felé.
Szellőnyi résen kísértetek
térdepelnek a lábaink elé.*

*Hosszú a lajstrom. Sárgul a papír
s jobb felé sűrűs már a szűrület.
Nem tudni, mikor jön balról a pír,
s látsz-e még hajnalt. Hát Isten veled.*

(Búcsúlevél)

A „váltóás versei” írta ő is, s mindannyian értettük. A „kísértetek” lábaink elé térdelnek. Valami véget ért.

■ ■ ■

Galeotto Marzio – Stróbl Alajos szobra

Amióta – 2003-óta – Z-re kerültünk, gyakran megfordulunk Németh János műtermes házában. A páterdombi művészalakások a hetvenes évek terméke, többen is kihaltak belőle. Szomszédja, F. Gy. szobrász pár éve költözött ki, nem bírta fizetni a rezsi költséget. Egy parasztházat vett a szomszéd faluban. Ott érte a halál. Sz. P. – a másik épület lakója – szintén másutt vert tanyát. János egyedül maradt. Felesége halálával magánya még nehezebb lett. De tartja magát, nyolcvanhárom évesen még dolgozik. Ha letelepszünk a súlyos rönkből, szalukapával kialakított asztalához, alkotója, Orsós Jakab is eszembe jut. Írt, faragott, szervezett. Cigány meséket gyűjtött. Jó volt nézni, amint gombosszegi műhelyében éles szerszámaival formálta a fát. Öregasszony szobra maradt meg a számtalan, nekem ajándékozott műveiből. Távozását sokan fájtlaltuk. Onnan, Gombosszegről került ide ez a súlyos, masszív ülő alkalmatosság. S látom Tőke Imre népi faragó művész Öregasszony figuráját is, aztán azt a míves pásztorbotot, melynek mintái – János hívta fel erre a figyelmet – az azték indiánművészet motívumaira emlékeztetnek. A mázas tehénfigura, a mester korai munkája, a kredencen áll, mellette nagybátyja szintén színes, karakteres szobra a pályakezdés idejéből. S az előszobából lépcsőn jutunk le a műterembe, ahol baloldalt műveinek színes kavalkádja fogad, jobboldalt pedig az elektromos kemence, sok-sok munkájának végső állomása. S az ablaknál áll vagy forog a korong, mesterségének jelvénye is. Sok jó és kevésbé jó ember megfordult itt. Erről az Emlékönyv tanúskodik. Egy alkalommal, amikor Aczél György volt a látogató, különös dolog történt. A politikus nem írt bele ott, helyben semmit, hanem elkérte a könyvet. János vakarta a fejét, akkoriban, a Lenin-szobor avatása után, a kollégákon valami marhászkodás vett erőt, és az utolsó lapokon ennek nyomai, a vicces beírások következtek. Két hét múlva, szolgálati sofőr hozta vissza a könyvet, benne a szokványos baráti aláírás. Keresztury Dezső, aki ugyancsak Z-én született, gyakori vendég volt a műhelyben is. Tréfás rögtönzéseit, dedikációit több kötet őrzi. Sinkovits Imre is eljutott ide, Somogyi József és Borsos Miklós, vagy Koczogh Ákos, az ismert művészeti író. Olykor fényképek borítják be az asztalt, megannyi megemlékezés fonálát indítva el. Lánya Bázel mellett él, s négy unoka hancúrozik a házban, ha hazajönnek. Erről is készültek képek, vagy Amerigo Toth látogatásáról. Keresztury szinte pótapaként viszonyult a művészhez.

Egyik utolsó, *Németh Jánosnak* című versében írta: „A tér a tiéd. De vele be ne érd! / Ne hagyj kővé dermedni ifjúságod! / Hogy növény lehetsz, ne add semmiért: / nevelj lombot, erősíts törzset, ágat; / hazai földben vesd meg gyökered, / s hagyd benned játszani a gyereket!”

Igen, ez a játékoság ma is él. A reliefek vagy korszok készítésekor humora meg-megcsillan. S egyik legutóbbi munkája, a *Szent György és a sárkány* – mely hamarosan a megyei rendőrkapitányság bejáratát díszíti – is csupa elevenség, fölfokozott asszimetria, a jóság diadala. Németh János számára nincs kellemesebb hang, mint a hibátlanul kiégett agyag csengése. A korong és a kemence élteti. S az Isten is éltesse még nagyon sokáig.

■ ■ ■

Egyik barátom a hatvanhoz közeledve hagyta abba az ivást. A szeszfogyasztást. Soha nem tartoztam a nagy ivók közé, de nem is vettem el, hatvan után sem a jó bor kortyolgatását. Mert sok rosszal is találkoztam. A „házi bor” – olyan, amilyen.

Van, amelyiknek hordóbaja van, a másik túlkénezzett, a harmadik agyon van cukrozva. S volt sértődés abból, hogy megmondtam: köszönöm, ebből nem kérek. Valamikor szüleimnek volt egy vegyes szőlőjük, aminek felét a noha adta. Nem volt annyira rossz, de jó sem, s ott, a hegyen el lehetett iszogatni, de már a szállítást nem bírta. Egy ideje már nem kísérleteztünk vele, maradjon ott, ahol van. Az agyagba vájt pincében, ahol egy hordó mindig csapra volt verve. Emlékszem, egyik alkalommal apámnak (és anyámnak, ő is kedvelte az italt) vettem valamilyen jó vörös és fehér bort. Egrit és badacsonyit. De nem volt sikerem velük. Megkóstolták, de hamarosan visszatértek a hazai „retteneteshöz”. Amikor visszakerültünk Z-ba, a L-i hegyen lévő szőlőnk is gazdátlan maradt. Ennek a darabnak a neve is jellegzetes és találó: Kövecshegy. Ennyi, de ebben minden benne van. Gyerekként külön kapát kellett készíttetni, hogy boldoguljunk a kemény talajban. A másik: a noha. Ha éretten hozzáértünk, lefolyt egy szempillantás alatt. A szétpergő bogyókat aztán a földről szedegettük fel. Idővel eladtuk, illetve bérbe adtuk. Valaki – egy ki tudja, honnan szalasztott ingatlanos – árulta is, de nem kellett senkinek. A gaz egyre nőtt rajta, a fák megemberesedtek. A siklók paradicsoma lett ez a burjánzó helyi dzsungel. A szomszéd belekaszált a miénkbe, hogy az átjárást megakassza.

Az épület lassan összedőlt, gerendái tűzrevalóként sem kellettek senkinek.

Nos, itt tartottunk, amikor unokatestvérem elvitt K-ékhoz, valami kis társasági ivászatra. Emlékeztem erre a részre, ez volt a legmagasabb dombhát, itt emelkedett a harangláb. Később itt nyitottak egy artézi kutat, innen hordtuk a vizet, például a permetezéshez. Szerencsére ezen már rég túl szaladt az idő, bevezették a vizet a házakba. S a „hajlék” – ahova igyekeztünk – abban az időben még nem állt. (Mint ez utóbb ki is derült.) K-ék háza már a lejtőn lefelé kapaszkodott meg, s egyik bejárója egy gödörben nyílt. Ami egyúttal egy kellemes lugas is volt, tágas asztallal, padokkal és egy földbe tűzött, falioráéhoz hasonló hőmérővel. A védetség maximális benyomását keltve. Itt szaladozott, őrködött Betyár, a kuvasz. Én valamiért nem tartottam tőle, engem elfogadott, de voltak, akik messzire kerültek, és csak a gazdi védetségét kihasználva mertek a lakásba lépni. K. amolyan hegyi ember volt, aktív nyugdíjas, nyugodtan mondhatjuk: borász. A lenti konyhácskában a falon helyi, környékbeli borversenyek I. és II. díjas oklevelei, de még a szomszédos muravidéki vetélkedőkön szerzett, szlovén nyelvű elismerések is képviseltetik magukat. K. borásszá vált, testestől-lelkestül. Részben dolgozik is a szőlőben, de gyakran már vásárolta is az „alapanyagot”. S ebből a vegyes szőlőből – a feldolgozás után – vált igazi vendégcsalogató ital. S persze, árulta is az olaszrizlinget, a királyleánykát vagy Chardonnay-t. Az újsütetű német tulajdonosok jó vásárlónak bizonyultak, előfordult, hogy a helyi fogyasztásra is mód nyílt a kis helyiségben vagy nyáron a „gödörben”. Lajos egy víg kedélyű ember, szereti megforgatni a szót. A valamikori sofőrlet meg-edzette, bárkivel szót tudott érteni. Velem is. S persze, ismer- te a famíliámat, néha elidőzünk az ismerősök, barátok sorsán, a Kertbarátok Egyesület eseményein, kirándulásain. A mackós, jó kedélyű, bort szerető ember tudja a mértéket. Akkor is, ha környékbeli haverok, vásárlók, ügyes-bajos dolgokért be- be- nézők nem mehetnek el kínálás nélkül. S a gazda torka sem marad száraz. Nos, amikor pincéről álmodoztam, valami ilyes- mi járt a fejemben. Ahogy Márainak is. „A bor férfidolg, csende-

sen kell beszélni róla. Leghelyesebben egy pohár bor mellett.” Amikor a benti helyiségben kortyolgatjuk az esedékes nedűt, olykor belátni a pincébe. Már a hordó is ritka, fémtartályok váltot- ták fel. Ha kedvünk tartja, benézünk, mi folyik ott benn, de a laikusok előtt nem tárul fel a varázslat titka. Az, ha van is, máskor zajlik le, más időben, s csak a gazdára tartozik. Jobb, ha az üvegcancsóba nézünk, a sárgás folyadék állagába, mely- nek peremén ott van, világlik a bor életvonala. S ha távo- zunk, K. nem mulasztja el a Szent János-áldást, az utolsó pohár elfogyasztását. Ez része a szertartásnak. Legalábbis a L-i hegyen.

...a választás előtt betörték
a szerkesztőségünkbe,
és összevissza hánytak mindent.

Elvesztett levelek. Erről is elgondolkodtam néha. Költözé- seim során sok minden elveszett. Most, az utóbbi években „konszolidálódtam”, néha sajnáltam, milyen lehetőségeket hagytam ki. A hatvanas években többször is láttam a Nem- zetiben Peter Weiss *Marat–Sade* darabját, olvastam is. Ebben volt egy mondat, ami nagyon megragadott: „Ha egyszer eltűnök innen, szeretnék minden nyomot eltüntetni magam után”. Lehet, hogy ez sem maradt hatástalan, de akárhogy is: nem élt bennem gyűjtőszendély. Mi több, az ilyen alkalmakat is elszalasz- tottam. Aztán – utólag – néha megbántam, milyen ostoba (és könnyelmű) módon szalasztottam el egy-egy lehetőséget. A nyolcvanas években jó barátom volt D. Erika. A „hollan- diai mindenés”. Költő, műfordító, kultúraszervező. Azt talál- tuk ki, hogy leveleket írtunk – szinte naponta – egymásnak. Tervünk szerint ezeket összegyűjtjük és kiadjuk egy kötetben. Talán fél – egy évig bírtuk a tempót. Ebben az időben köze- ledtünk a választás felé. Talán ’90 februárjában jártunk, ami- kor a szerkesztőségünk kapott egy másológépet. Arra gondol- tam, hogy lefénymásolom a leveleket, Erikáét, mert addig az sem jutott eszembe, mi lett az én leveleimmel? Nos, a válas- tás előtt betörték a szerkesztőségünkbe, és az én szobámban is összevissza hánytak mindent. Akkor beültem a szobába és fecniről-fecnire átnéztem a papírokat. Ám a levelek nem kerültek elő. Akkor – már a választás után – megkerestem az egyik új belügyest, aki mondhatom, jó barátomnak számított, és kértem, segítsen, nézzen utána az ügynek, de nem tudott segíteni. Leveleink eltűntek, elvesztek. Erika közben egy ut- cai baleset következtében, nyolcvan elején, súlyon megsérült, mozgásképtelen lett. *A Folyton valami másnak*, amely 1983-ban jelent meg a Magvetőnél, nem lett folytatása. Pedig megérde- melné. Tavaly volt 75 éves. Igen, talán ezt sajnálom, hogy nagy tervünkben nem lett semmi.

Én is voltam Eötvös-kollégista. Legalábbis néhány évig. Aztán az a bizonyos átlag kevés volt, amit produkálni tudtam, átkerültem más kollégiumokba. Meg kell mondanom, bará- taim, akik bent maradtak, ugyanolyan barátságos viseltettek irántunk, mintha nem történt volna semmi. Meghívtak né- hány ünnepségre, s mi szívesen mentünk, verset mondtunk, emlékeztünk...

Ez szintén mostanában jutott eszembe, mert bekerültem a hetvenes évekbeli végzősök baráti körébe, akik – meglepve láttam – mennyire összetartanak. Azt hiszem, mi – akik hatvan előtt végeztünk – nem tartottuk annyira a kapcsolatot, szétforgácsolódtunk.

Nekem két történet jut eszembe: valószínű '64 táján Robert Rozsgyesztvenszkij volt a kollégium vendége. Nos, összegyűltünk a társalgóban, hogy meghallgassuk a neves költőt. Ő elég hosszan beszélt utazásairól, hogy Odessza és Vlagyivosztko egyaránt elérhető számára, ha ott valami érdekes történik. Ekkor felszólalt Gy. László, költő-jelölt, aki a következőket mondta: „*Kedves Rozsgyesztvenszkij. (Mintha az elvtársat nem tette volna hozzá.) Ámulva hallgattuk úti beszámolóját, valóban lenyűgözőek ezek a grandiózus távolságok. De minket ez cseppet sem érdekel. Minket az érdekel – s itt elkezdte keshedni mellét verni –, hogy itt bent mi van? Itt bent mi történik?*” Az edzett hallgatóságot is meglepte ez a kitörés, de kíváncsian vártuk a folytatást. Meglepetésünkre Rozsgyesztvenszkij hangot váltott, és próbáltuk – a tolmács segítségével – megérteni egymást. Gy. Zsiga – ez volt a beceneve – becsülete nagyot nőtt. Talán ez a mérészség röpitette később a *Tiszta Szívvel* szerkesztőségébe.

A Ménési úti intézményben volt egy tornaterem is, ahova kezdő erőművészek jártak. Volt köztünk egy tatabányai bányászfiú, E. Tivadar, aki már abban az időben ismerte a testkultuszt, a bodybuildinget, és esténként szorgosan edzett a mázsás súlyzókkal. S mivel egy csoportba jártunk, néha engem is lecsábított az „alvilágba”, ismerkedni a fémtárcsákkal. De bizonyos idő után ez az invitálás egyre intenzívebb lett, s mi több, valóságos edzőtervet készített nekem önkéntes trénerem. Amikor egyszer kilöktem a 70 valahány kilót, Tivadar felujjongott: Megvan az utánpótlás. Nem érttem. Tivadar elmagyarázta: a menzán segíteni kell az idős asszonyoknak a kondérok cipelésében. Az egyik fiú kiesett, s mivel én teljesítettem a szintet, beléphetek a helyére.

Némi hezitálás után – beléptem. Nem bántam meg. A menzajegyet el tudtam adni, s ingyen kaptuk az ebédet-vacsorát. S az esti edzés a Ménési úti tornateremben ettől kezdve – szintet kötelezőnek számított.

Igen, talán én sem ismertem fel, milyen kivételes helyzetben voltunk akkoriban. Az ország egyik legkiválóbb könyvtára állt rendelkezésünkre, ahol Sánta Ferenc kölcsönzőként adta kezünkbe a kért könyveket.

Janus Pannonius epigrammái

Az esztergomi érseki építkezésekre

Atyja nemes hagyományát Mátyás örzi tovább,
pannon-föld virul is mára a trónja körül.
Védni juhát ide János, a pásztor, emel hires aklot.
Tág legelőin a nyáj el ne veszítse fiát.
Péter Urunk, kérünk, csillagkoszorúzza magasban
nyisd ki a menny kapuját pásztor s nyája előtt.

Vitéz János érsekurunk hadi zászlajáról

Mátyás Moldva-hon elleni háborújába e zászlót
vitte Vitéz János, vitte a büszke sereg.
Hozta a selymet amint szétszórta hadát az oláh'knak,
adta urának, aki templomi falra tüzi.

NÉMETH ISTVÁN PÉTER
fordításai

Janus Pannonius – Borsos Miklós alkotása

Németh István Péter

Kihullt lap

Kamaszkoromban megtanultam az apám-lehetne kritikusoktól, többek közt Lengyel Balázstól, hogy aki versírásba fog, annak különösen figyelnie kell a soraira, sőt az úgynevezett önkontrollt még az ihlet percei után is muszáj gyakorolnia. Biztos, hogy elég mély rétegből érkezett az élmény, ami alkotássá lett, s biztos, hogy eredeti, nem valamiféle már olvasott remek utánérzéséből, akaratlan fölelevenítéséből került elém a papírra? Megesett, hogy el kellett vetnem a végeredményt, mivel vagy elégedetlen voltam a teljesítményemmel, vagy sikerélményem dacára is bebizonyosodott, hogy régtől létező lírai szabadalom ellen követtem el valamiféle jogsértést. Dsida Jenő magányos éjszakáját a nagykocsárdi vasútállomáson mint

Janus Pannonius epigrammái

Mátyás Magyarország királyává választásakor

Látja a holló Mátyást mostan szállani trónra,
és kántálja dalát holló-hangokon így:
Szélbe kitértam a szárnyamat atyjának lobogóin,
hajdani zászlairól már lekiváncsozom én.
Kéz ha netán cimerébe faragna, kihimezne korom szál
selyme felére – dicsőbb kegy nem volna nekem!

Mátyás feleségéről, Katalin királynéről

Messzi Bohémia tájairól jött drága királyné,
még bucsuzóban amott hullt anyakönnny, apacsók
rá, s mire már Pannónia szép mezejéig elért, az
isteni Kalliópé várta e szókkal emitt:
Mint ahogy új haza földjén állsz, s tiedé! – nevet is válts:
mert Kunigunda valál, légy ezután Katalin!

NÉMETH ISTVÁN PÉTER fordításai

nagycsütörtöki jelenetet, bizony, magam is átéltem és meg is örökítettem. Mentségemre, a szonetttem címe alá odaírtam negyven éve, hogy „tanulmányrajz”. Később rádöbbenem, hogy Ottlik Géza is beleapplikálta az Iskolába a magányos szökevény, Medve Gábor lelkiállapotának illusztrálására e hasonlatot, tudniillik, hogy a növendék éppen olyan, mint aki az éjféli csatlakozásra vár egymaga. Aztán évek jöttek, s nem lapoztam újra sem Ottlik regényét, sem Dsida költészetét tizedszerre, tizenegyszerre, tucatszorra föl... Hiba volt. Ugyanis lebuktam magam előtt. Nem voltam elég elővigyázatos, túlon túl engedékenynek bizonyultam magammal szemmel. El kellett volna vetnem egy picinke dalomat. Ám mert nem működött reflexszerűen elővigyázatosságom, a 2017-es határ-időnaplóm megőrzött egy nyolcsorosomat. Konkrét látványt írtam a versikébe, szinte naptár-szerűen. Úgy, ahogy volt, s olyképpen láttam azt, ami élem tárult nyári esőben. Hogyan gondoltam volna, hogy akár plágiumot is elkövethetek általa, ha rögzítem? Márpedig így történt minden, mozzanatról-mozzanatra. Körülöttem és bennem:

*A tapolcai plébánia-kertben
ázik Mária,
a szomorú Szűzanya szobra,
hullik a kömnye a bokrokra,
s mintha jobban már fájnna
nem is lehetne,
virágzó hortenziák
hosszan siratják véle Fiát.*

(A Picinke dalokból)

Még az óévben valamiért nyitnom kellett a Dsida-összest. A következő nyolc sornál szaporább lett a pulzusom, hiszen elfogott ama déja vu-élmény. Majd pirulhattam, hogy ha Dsida Jenő után valaki, akkor bizony én követtem el, én, valamiféle szellemi garázdaságot? Íme a klasszikus strofa, amit akaratlanul is megidéztem, szinte újra dúdoltam:

*Mária-szobor áll a kertben.
Mossa, fűrészi őszi eső.
A felburjánhott gaz se takarja be,
a lassu, hideg csöppek
végigfolynak megfakult szemén,
repedt arcán, orrhegyén, lekopott
állán. Elhagyatott az emberek között,
akiknek Krisztust hozott a világra.*

(Dsida Jenő: Mária)

Dsida Jenő romolthatatlan szépségű nyolc sorosának ismételt fölfedezésével vallom be „verset vétkezésemet”. Lám, ehhez még a szakkifejezést is költőtől orozom el: Nagy Gáspártól. Számítva Olvasóim bocsánatára, hogy így sajnállok már eltépni mindent, egy fecnit is, aminek a leghalványabb köze lehet még a költészethez.

SZILÁGYI KÁROLY

Ahol tíz temetésre egy keresztelő jut

Amikor Velisek Ferenc barátom felhívta a figyelmemet a *Magyar Szó* diaszpórában élő magyarokról szóló riportsorozatára, fölkaptam a fejem: óriási ötlet, őszinte elismerésem a gazdájának, mint utóbb megtudtam, Kabók Erikának. Cikksorozatot indítani, majd kötetben is bemutatni miként él, hogyan igyekszik megmaradni, vagy lát-e esélyt a megmaradásra az ott élő, kétségbeejtően fogyatkozó kevéske magyar – több, mint tiszteletre méltó vállalkozás. Aztán, amikor egy másik barátom, Nánási Zsolt jóvoltából a még gyertyaszentelőkor is peckesen, teljes díszben álló karácsonyfánk alatt megtaláltam magát a riportsorozatot megőrkítő könyvet is, csak enyit mondtam: *Ez igen, köszönöm!*

Fél évszázad múltán nemcsak Magyarországon lesz jóval kevesebb magyar, hanem ezeken a területeken is...

„A statisztikai adatok szerint a Kárpát-medencében nagyjából kilencszázezer, a nyugati világban pedig körülbelül egymillió – vagyis majdnem minden hatodik – magyar él szórványban.” Ezzel a mondattal hangolja rá az olvasót a szórványsorsra Fehér Rózsa bocsári riportjában, majd így folytatja: „Nekik idegen nyelvű, más kultúrát hordozó népesség között kell leélniük az életüket, folyamatosan kiszolgáltatva az asszimiláció veszélyének. Fél évszázad múltán nemcsak Magyarországon lesz jóval kevesebb magyar, hanem ezeken a területeken is: a nagyjából tizenégy millióból a szórványok végleges felszívódásával is eltűnhet kis híján kétmillió magyar.”

Fehér Rózsa egyike azoknak a riportereknek, akik isten háta mögötti kis falvakból vagy szórványsorba süllyedt városokból összehordták a kötet anyagát. Hatalmas munkát végzett a csapat, megérdemli, hogy minden tagjának itt álljon a neve: Bajtai Kornél, Csincsik Zsolt, Diósi Árpád, Fodor István, Gergely József, Gruik Ibolya, Halász Gyula, Herceg Elizabetta, Horváth Zsolt, Kabók Erika, Kecskés István, Lakatos János, Léphaft Pál, Máriás Endre, Nagy Magdolna, Németh Zoltán, Pesevszki Evelyn, Sándor Zoltán. Érezni a munkamódszerükön, hogy Varjú Márta főszerkesztő és Fodor István szerkesztő jól átgondolta, mi a célja a riportsorozatnak, és hogyan kívánják azt elérni. Körültekintően és célratörően megkomponált kottából muzsikálnak, semmi tupírozás, szószátyárkodás, hatásvadászat, semmi magamutogatás – pusztá tényközlés. Azt teszik, ami a dolguk: riportot írnak. Elhelyezik a települést, ahol járnak (térképmelléklete is van a kötetnek), röviden ismertetik a történetét, szólnak pár szót egy-egy templomról, kastélyról, egyéb nevezetességről, aztán hagyják beszélni az alanyokat. Az alanyok pedig – tanárok, iskolaigazgatók, „kul-

turtrágerek” alias „népművelők”, papok, iparosok, gazdálkodók, nők, férfiak, főleg öregek, de több helyütt, hál’ Istennek, fiatalok is (!) – beszélnek.

Csíkos Gyöngyi például, az apatini Ábrahám Pál Egyesület megálmodója, működtetője: „Errefelé már a nyolcvanas években megjelent az a veszélyes jelenség, amely azóta sajnos a tömbmagyarság körében is felütötte a fejét, amikor a szülők azok, akik nem akarják gyermekeiket magyar osztályba íratni, azzal a kifogással, hogy könnyebben boldogulnak, ha rögtön szerbiul tanulnak” – meséli. Az Egyesület most fakultatív magyarnyelv-oktatást szervez a maradék érdeklődőnek. Ide mind a mai napig 22 gyerek jár heti egy alkalommal, az óvodától egészen középiskolás korig. „A gyerekek vegyes házasságok szülöttei... egyrészt öröm, másrészt bánat, hogy inkább a szerb anya és nem a magyar apa hozza a gyerekeket, hogy elsajátítsák a magyar nyelvet. A tanulók nem kényszerként élik meg az iskolai oktatáson felüli tanulást, szeretnek ide járni, szinte alig akarnak hazamenni.”

„A 2002-es népszámláláskor 5200 lakosa volt a településnek, és a lakosok 56 százaléka magyar volt – mondja Foki István, a bezdáni Petőfi Sándor Művelődési Egyesület elnöke –, a 2011-es népszámláláskor pedig 4600 lelket számláltak, és a magyarok jelenléte 52 százalékra csökkent. A becslések szerint amióta magyar útlevéllet lehet igényelni, Bezdánból megközelítőleg 800-an kerestek jobb megélhetést

Az aracsi pusztatemplom

külföldön, akár tartósan, akár ideiglenesen. Erről pontos adat és nyilvántartás nincs; van, aki sokallja a számot, más kevesli. Ha ez igaz, a település lélekszáma már jóval négyezer alatt van, miközben az elvándorlás nem állt meg. Komoly gondok előszele lehet mindez, ám azt, hogy ez a vég kezdete vagy a kezdet vége, nem a mi tisztünk elbírálni. Egyetlen faladatunk maradt: küzdeni kell!”

Zéltly Mihály atya így szövi tovább a vegyes házasságokról szóló történetet: „Valahogy a szerbek jobban ragaszkodnak a sajátjukhoz, a magyar pedig lemond a béke kedvéért. Keveredünk, és ebben az egészben mindig mi vagyunk a vesztesek. Az, hogy a másik nemzetnél talál valaki párt magának, valójában érthető. Kevés a párválasztási lehetőség. A szerbek és a horvátok itt maradnak a faluban, a magyarok pedig elmennek. Az itthon maradt fiatal pedig nem feltétlenül talál magának párt helyben. El kell mennie Militicsre, Kupuszinára vagy Baranyába, hisz minden oldalról szlávság a szomszédunk. Nincs választási lehetőség. Mindez annak a hozadéka, hogy fogyunk.”

Nem mindig volt ez így, meséli Papajcsik Béla, a vepródi Kossuth Lajos Művelődési Egyesület elnöke: „Emlékszem gyerekkoromból, hogy ezek az emberek a házak előtt leterítették a pokrócot, kávéztak, sakkoztak, cigarettáztak, az asszonyok fonalat fontak és kötöttek. Korábban volt a faluban malom, téglagyár, a németek idején öt kendergyár is működött, aztán csak egy maradt, majd ezt is államosították, a téglagyárat pedig, úgy tudom, a hatvanas években lebontották. Épült abban az időben egy tojótúrkófarm, ami ma magánkézben ugyan, de még működik, csak sajnos a modernizáció miatt nem foglalkoztat annyit embert, mint régen, illetve akkoriban a szövetkezet volt még, ami munkát adhatott a helybélieknek, ezt a cservenkai kombináthoz csatolták. A 70-es és 80-as években megint kezdett fellendülni itt az élet, számos üzlet, iparos bolt üzemelt, még két bank is volt, de a délszláv háború újabb csapást mért a falura, és azóta folyamatosan csökken a számunk.”

Mint cseppben a tenger, benne van ezekben a mondatokban a délvidéki magyarság tragikus fogyatkozásának egész története. Még meg sem száradt a tinta a trianoni békeszerződésen, a jugoszláv hatóságok máris hozzáfogtak a délvidéki magyarság elszorításához, tudatosan és flagránsan megszegve a békeszerződés rendelkezéseit.

Sem Bácska, sem Baranya, sem a Bánság sohasem tartozott Szerbiához. A négyszázazernyi szerbség Bácska, Baranya és a Bánság összlakosságának mindössze 29 százalékát tette ki. A szándék egyértelmű volt: minél nagyobbra növelni a szerbek, és minél kisebbre csökkenteni a más nemzetiségek számát, mindenekelőtt a németeket és magyarokat. Bácskában és a Bánságban becsuktak egy sor magyar iskolát, megtiltották a magyar helységnevek használatát, elbocsátották az állami szolgálatokból a magyar tisztviselőket, és helyükre az „államalkotó” nemzetek tagjait állították.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy az 1921-es agrárreformot is olyan módon bonyolították le, hogy a szép és gazdag bácskai, bánsági birtokokat szerb önkéntesek és telepesek között osztották szét, akik nem értettek a mezőgazdasághoz, nem szokták meg a kemény paraszti munkát, ugyanakkor a németeket és a magyarokat nemzetiségi alapon kizárták a reformból, meg fogjuk érteni, hogy itt nemcsak az anyanyelv és a nemzetiségi kultúra háttérbe szorításáról, nemcsak erőszakos asszimilációról, hanem az elnyomás klasszikus példájáról, a nemzetiségi gazdasági és egzisztenciális ellehetlenítéséről volt szó.

Rádásul – a Jugoszláv Menekültügyi Hivatal 1924-ből származó nyilvántartása szerint –, 1918 és 1920 között 39.272

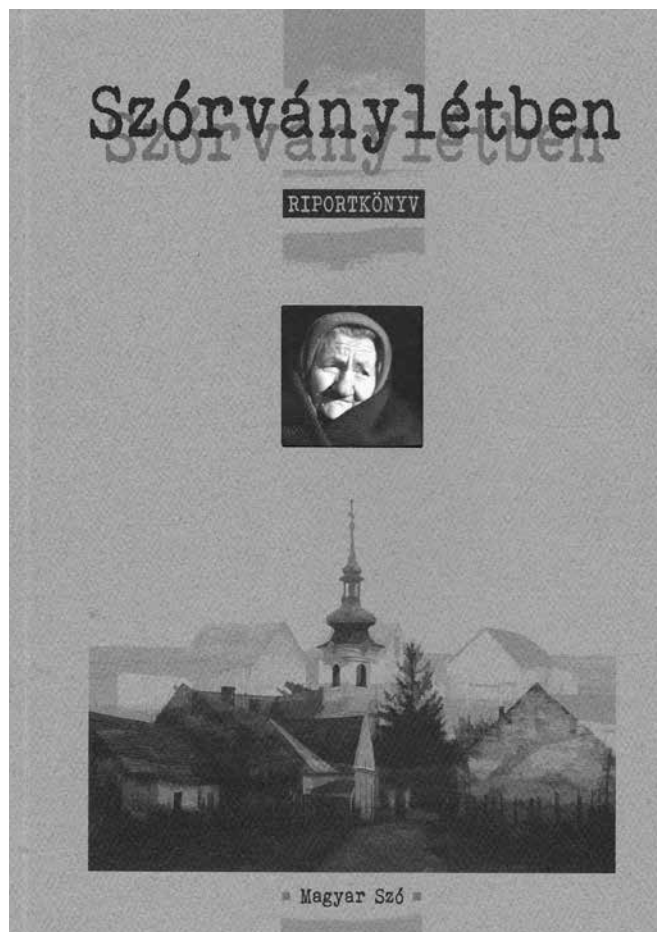
magyart telepítettek ki az országból. Magyar források szerint ez a szám 55.000 körül lehetett.

Hogy újabb ötven-, negyven- vagy „csak” harmincezer magyar esett-e áldozatul a második világháború utolsó évében történt tömeggyilkosságoknak, arról még ma is folyik a vita.

Ezután újabb diszkriminatív gazdasági intézkedések következtek, melyek tovább gyengítették a magyar többségű területek (Szabadka, Nagybecskerek, Becse, Magyarakanizsa, Zenta) gazdasági erejét. 1945 és 1953 között – a belgrádi Közgazdasági Intézet adatai szerint – körülbelül hetven jelentős ipari létesítményt szereltek le a Vajdaságban – gyárakat, malmokat, villanyerőműveket, nyomdákat és így tovább –, és Szerbiába, Boszniába, Montenegróba, Macedóniába vagy Horvátországba szállították őket.

Közvetlenül a háború után megkezdődött a Vajdaság szláv népességgel történő betelepítése. Jugoszlávia úgynevezett paszszív vidékeiről körülbelül hatvanötezer telepes érkezett Bácskába, a Bánságba és Baranyába, s ezek az 1945-ös agrárreformban éppen olyan kiváltságokat élveztek, a volt partizánokkal, illetve a fasizmus áldozatainak családtagjaival együtt, mint az első világháborús szerb önkéntesek. (Ugyanolyan eredménnyel: az egyháztól és az elmenekült, illetve elüldözött németektől és magyaroktól elvett gazdaságok rövid időn belül tönkrementek.)

Tito kommunista pártja hamarosan rájött, hogy Jugoszlávia konszolidációja és nemzetközi érvényesülése szempontjából valószínűleg célravezetőbb, ha enyhítenek a totalitárius módszereken, úgyhogy a lakosság etnikai összetételének erőszakos megváltoztatását az ötvenes évektől kezdve a káderpolitika perfidebb módszerei váltották fel.

A tartomány etnikai térképének ez az aránylag lassú átalakítási folyamata 1988-ban ismét drasztikusabb formát öltött. Slobodan Milošević hírhedt „antibürokratikus forradalmával” Koszovó után megszüntette a Vajdaság autonómiáját is, majd háborút indított a Jugoszláviából kivált köztársaságok ellen. Noha a délvidéki kisebbségek az első pillanattól kezdve kijelentették, hogy ez nem az ő háborújuk, és nem akarnak részt venni benne, a katonai hatóságok a nemzetiségi részarányt jóval meghaladó számban mozgósítottak magyarokat, és küld-

Bácskában és a Bánságban becsuktak egy sor magyar iskolát, megtiltották a magyar helységnevek használatát

ték őket megfelelő kiképzés nélkül a vukovári, illetve eszéki frontra. A katonai szolgálat megtagadásáért hadbíróvási eljárást helyeztek kilátásba. Sok vajdasági magyar visszautasította, hogy „önkéntesként” részt vegyen a háborúban, s otthonát, munkahelyét, vagyont odahagyva áttelepült Magyarországra. Számuk körülbelül harminc-negyvenezerre becsülhető. Otthagytott házaik egy részébe később Boszniából és Krajínából érkezett szerb menekültek költöztek be.

E menekültek első hulláma egyébként minden nagyobb adminisztratív nehézség nélkül szüremkedett be a tartomány lakosságába. Többségük azonnal megkapta új személyi okmányait és az új jugoszláv (majd szerb) állampolgárságot, s jelentős privilégiumokat élvezett a foglalkoztatás terén, elsősorban a hadseregnél, a rendőrségnél, a vámhatóságoknál és az államigazgatási szerveknél. A menekültek másik hullámát, amely a nyugat-szlavóniai és a knini „szerb állam” megszűnése után érkezett Jugoszláviába, ismét nem a szűkebb értelemben vett

Szerbiába irányították, hanem a Vajdaságba. Pontos számuk ma sem ismeretes. A nem hivatalos adatok százötven-kétszáz-ezer emberről beszélnek, akiknek körülbelül hetvenöt százaléka a Vajdaságban maradt.

De térjünk vissza a szórványsorba került magyarjainkhoz. „Az anyagiak mellett szellemi élet is kell a kis települések megmaradásához – mondja az egyházaskéri Fehér Mária –, jó, ha ide is jönnek értékes emberek. Példaként említik Egyházaskéri Böngyik Árpád szőlész-borász professzort, aki ugyan a hatvanas években Magyarországra került (most májusban hunyt el), de ragaszkodásaként szülőfalujához fölvette annak nevét. Jóval korábban itt élt Borbély Mihály, a nagy mesemondó, és ide járt hozzá Kálmány Lajos néprajzkutató lelkész meséket gyűjteni. Emléküket a templom falán márványtábla őrzi.”

A Bácska szívében élő kúliai is büszkén mondhatják, hogy áll még az ősi magyar kulturális „végvár” (Kúla, azaz bástya). „A jelenleg körülbelül 570 tagot számláló Népkör Magyar Művelődési Központ Vajdaság kulturális egyesületei között a legrégebben alakult, 147 éves – mondja Goga Zsolt, a központ elnöke. – 1868-ban alapították Szakácsy Sándor plébános irányításával. Jelenleg 13 szakcsoportot működtet. 170–200 magyar ajkú kúlai napi vagy heti szinten betér a központ valamely foglalkozására vagy akár a szerdánként hivatalosan is nyitva levő könyvtárba, amely hentezres könyvvállományt tart fenn... Szeptember 5-én nyolcadik alkalommal tartják meg a Hagyományörző Népköri Napokat... Az idei tanévben a tagok közül 77-en óvodások, úgyszólván az utánpótlás is.”

A Kúlától mindössze tizenegy-néhány kilométerre levő Szivácról is színes kulturális tevékenységről számol be Varagíc Gabriella, a Szenteleky Kornél Művelődési Egyesület elnöke.

„Van szavalócsoporthunk, amellyel minden évben részt veszünk a helyi szavalószemlén. Számos díjat nyertünk, s volt, hogy továbbjutottunk a tartományi szemlére. Van énekcsoportunk és szölistánk is, színijátékos csoportunk, kézműveseink, és nagyon sikeresen működik a hagyományörző csoportunk. A tagok között vannak idősek és gyerekek is, ami számunkra különösen fontos, mert ők jelentik az utánpótlást. Számos alkalmi rendezvényünk van az év során, a legjelentősebb a Szenteleky-napok, amit több mint 45 éve szervezünk. Ez a tartományi szintű irodalmi rendezvény 2010 óta a Magyar Nemzeti Tanács kiemelt jelentőségű rendezvénye. Ekkor szoktuk kiosztani a Szenteleky irodalmi díjat, valamint a Bazsalikom műfordítói díjat.”

A nagyikindai magyarság kulturális élete szempontjából meghatározó jelentőségű Egység Művelődési Egyesület 1945 májusában alakult meg – folytatja a művelődési körkép ismertetését Tápai Róbert, az egyesület elnöke. A Tápai Róberttel készült riportban egy új téma is megjelenik, a magyar érdekképviselet kérdése. Ritka madár ez errefelé Trianon óta.

„Jelenleg viszonylag erős a magyar érdekképviselet is. A községi képviselő-testület tagjai között ketten is vannak, akik a Vajdasági Magyar Szövetség színeiben politizálnak. Ha valaki Nagyikindára érkezik, azonnal láthatja, hogy a település bejáratánál levő táblán a város neve most már magyarul is szerepel. Nem véletlen az sem, hogy a városházán négy méteres magyar zászló lobog. Sikerteljes elérniük, hogy az önkormányzat kulturális alapjából tizenöt százalék a magyar kisebbséget illesse meg, s ezeket az összegeket ők maguk osztják el a pályázók között. Ilyenformán az utóbbi két évben hétszáz ezer dinárt különítettek el a magyar közösség projektumaira. A helyi közlekedési vállalat buszain a magyar anyanyelvű középiskolások ingyenesen utazhatnak.”

„Nagyon fontos, hogy a magyarság a helyi közösségektől kezdve az önkormányzat intézményéig minden szinten képviselve legyen – hangsúlyozza Újhelyi Nándor, a törökkanizsai községi képviselő-

Bíró József

Röviden az identitásról

ceruzával lejegyzett kéziratból

MAGYARUL
gondolkodom
MAGYARUL
álmodom
MAGYARUL
imádkozom

MIVELHOGY
már
fogantatásom
pillanatában
MAGYARRÁ
márciusodtam

testület elnöke –, mert csak így tudunk beleszólni, odahatni, a magyarság érdekeit képviselni, legyen az nyelvhasználat, oktatás, tájékoztatás vagy a kétnyelvű táblák kihelyezése, amiért évekig kellett harcolnunk. Más nem fog helyettünk foglalkozni a magyarság problémájával. A művelődés melletti fontos dolgokra, kommunális és egyéb beruházásokra is hatással tudunk lenni. Az identitás megőrzése szempontjából a beruházások, fejlesztések, a pályázati támogatások, az EU-s források megszerzése fontos feltétel, így tudjuk élhetőbbé tenni közösségünket. Számítunk a VMSZ gazdaságfejlesztési stratégiáján keresztül a vállalkozóink, gazdálkodóink felé irányuló támogatásokra is.”

Palkovics Mária, a nezsényi Nagycsaládosok Egyesületének elnöke: „Tudom én azt, hogy nem mi fogjuk maradásra bírni az embereket, mégis úgy érzem, hogy fontos megpróbálnunk segíteni a szórványban élő családoknak... Elvész a családközpontú felfogás, az emberek más dolgokat tartanak fontosnak, emiatt pedig elidegenednek egymástól, és nem figyelnek a másokra.”

Ha húsz év múlva nem lesz magyar itt, akkor úgy emlékezzenek ránk, hogy emberhez méltóan éltünk.

A nezsényieknek a Kárpát-medencei nagycsaládosok egyesülete adott lendületet a szervezkedésre. „Felkerestek bennünket, és elmondták, hogy jó lenne, ha Bánátban is erősödnének a családok, a nagycsaládosok és a hozzájuk kapcsolódó értékek. Tudatosították bennünk, hogy szükség van a családok összefogására, és fel kell vállalni a bánáti családok problémáit, illetve segíteni a szórványban megmaradt magyar családoknak kultúránk és anyanyelvünk megőrzésében. Ezek a családok egytől egyig fontosnak tartják, hogy a múltban megkapaszkodva, szemüink előtt tartva a jövőt, ezen a tájon a jelenben is tovább éljenek a magyar családi hagyományok, és mások is megismerhessék ezeket az értékeket. Az egyesület szinte az élet minden területén igyekszik segíteni a családokat. Különösen fontos szerepük van a közös programoknak vagy a gyerekek számára szervezett utazásoknak, anyanyelvápolásnak. Azokat a gyerekeket, akiket szülei nem tudnak nyaralni külföldre, az egyesület különböző nyári táborokba próbálja eljuttatni. Idén egy budapesti utat is sikerült megszervezniük, így februárban tizenöten jutottak el a magyar fővárosba a Kárpát-medencei családátalálkozóra.”

2010 óta száznyolcvan fokos szemléletváltás történt az anyaországnak az elszakadt nemzetrészek iránti politikájában. Nem részletezném a változásokat, csak a legutóbbi két intézkedést említeném meg: ötven milliárd forint értékű gazdaságfejlesztési programot indít az Orbán-kormány a Vajdaságban, és további százmilliót a kisebbségben élő fiatalok kulturális tevékenységének támogatására. Hogy ez sok vagy kevés, s hogy mire lesz elég, azt én nem tudom, egyet tudok: a tartomány népességmegtartó ereje növekszik minden ide jutott fillérrel.

Ne áltassuk magunkat, a történelmi folyamatot, a szórványnyosodást, illetve a szórványok „elolvadását” nem tudjuk emberöltőnyi távlatokban megállítani. De lelassítani, a túlélés és megmaradás reményét életben tartani igenis tudjuk. Ehhez nagyon jól jön – köszönet érte – az anyaországból jövő mostani, s remélhető jövőbeni támogatás, de csak úgy valósítható meg, ha az itt élők egyesített, alkotó erővé tudják sűríteni lelki aranyfedezetüket, hitüket, szívósságukat, küzdőképességüket és a szülőföldhöz való ragaszkodásukat. Hogy képe-

sek lesznek rá, ahhoz nem fér kétség – erről szól ez a könyv.

Szomorúan gondolok arra, hányan voltak, vannak a Délvidéken, akik sokkal kedvezőbb körülmények között éltek, s mégis megindultak az önfeladás útján. Hányan, akik elfelejtették anyanyelvüket, őseik hitét, értékrendjét; minden zászló alá beálltak, és áhítattal hallgatták a vizet prédikálókat; besúgással, talpnyalással vagy napi kompromisszumokkal vették meg a boldogulás esélyét; italból vagy kábítószerből merítették erőt a bajok elviseléséhez.

Abban a pillanatban, amikor elültették bennük a félelem csíráját, amikor elhitették velük, hogy az én a fontos, és nem a mi, amikor kívülről-belülről bomlasztani kezdték a hagyományosan összetartó közösségeket (család, egyház, dalárda...), amikor a maguk meggyőződéséből kezdték nyűgnek érezni a közösségi kötöttségeket, tehernek a közösségi értékrendet, abban a pillanatban, amikor elválták a nemzetükhöz, a történelmükhöz, a kultúrájukhoz, az anyanyelvükhöz fűződő szálakat, amikor lélekben kitortek vagy fizikailag is kiszakadtak ősi szövetségeik valamelyikéből – jövátételtenül magukra maradtak, gyenge, befolyásolható és manipulálható, önfeladó emberek lettek. Mert nem volt mögöttük évszázadok próbáit megért, védelmező és megtartó erő. Kikerültek a centrifugális törekvésekkel és divatokkal dacoló szeretet mágneses teréből, iránytű nélkül kóborolnak a közönyösök és pénzimádók aszfaltdzsungelében, virtuális világban keresnek maguknak élvezeteket, nem beszélgetnek, csak telefonálnak vagy esemeseznek, sajtómágnások agyimosodáiban mosatnak...

Itt meg, ebben a kötetben, lám, olyanok szólalnak meg sorra, akik a kilátástalannak tetsző szórványorsóban sem akarnak hallani semmiféle önfeladásról.

„Én nem adtam fel a reményt. Hogy kiben reménykedek? A Jóistenben. Nekem öt gyermekem van. Az egyik Hollandiában, a másik Kanadában, kettő Svájcban, az ötödiket, aki még középiskolás, az érettségi után viszik az idősebbek magukkal. De mind visszajön” – mondja könnyes szemmel a bácsi Skraván Erzsébet.

„Tőlünk telhetően mindent megteszünk, hogy itt, a bánáti végeken megmaradjunk – halljuk Lackó Farkas Erzsébettől, a tóbai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület elnökétől –. Nagyon szomorú látványt nyújt Milidorf, vagy ahogy mi magyarok nevezzük, Mollyfalva, az a közeli német település, amely az ötvenes években vált teljesen lakatlanná. Fejlett falu volt, bolttal, óvodával, iskolával. Ma még kivehető az utcák, itt-ott még virítanak a cserjéből a házak romjai. Időnként felkeresik a romfalut az itt élő németek hozzátartozói, időnként mi is kijárunk, egy keresztet szándékozunk emelni. Nem szeretnénk Mollyfalva sorsára jutni.”

A beodrai Bóvíz atya optimista, szerinte épp a falu szomszédságában lévő aracsi pusztatemplom az élő bizonyítéka annak, hogy errefelé ezer éven át hullámzó élet volt.

„Virágzó korszakok és hullámvölgyek váltották egymást, de mindig meg tudtunk újulni. Lehet sopánkodni, de keresztényként, katolikusként én azt vallom, hogy a Szűzanya oltalma a magyarságot mindig fölemelte. Habár most úgy tűnik, épp lefelé tartunk a lejtőn, én biztos vagyok abban, hogy lesznek itt olyanok, akik továbbviszik majd ennek a magyar közösségnek az életét” – mondja.

„A szórványban az a legfontosabb, hogy egész emberként éljünk. Ha húsz év múlva nem lesz magyar itt, akkor úgy emlékezzenek ránk, hogy emberhez méltóan éltünk. Nem csonkán, nem féltetve. Igaz, ez többletmunkával jár, de másként nem lehet – vallja dr. Horváth Endre atya, aki szerint ez már csak azért is fontos, mert a vajdasági magyarság egyharmada ma a szórványban él.”

Hogy is mondta a bezdáni Foki István? *„Egyetlen faladatunk maradt: küzdeni kell!”*

Olyan ez a könyv egészében véve, mint egy lármafa: figyelmeztet a veszélyre és felkészít a védekezésre. Ugyanakkor hiteltel adalékokat szolgáltat a jövő szociográfusainak, akik Illyés Gyula (*Puszták népe*), Féja Géza (*Viharsarok*), Kovács Imre (*Elsüllyedt ország*), Erdei Ferenc (*Futóhomok*) és mások nyomdokaiba lépve kísérelnek meg minél teljesebb képet adni a magyarságról.

Teljesebb képet, mondom, s nem feledkezhetek meg a kötet szó szerint vett képanyagáról sem. Templomok, városházák, kastélyok, emlékművek, romok, utcarészletek, pincesorok, folyópartok fekete-fehér fotói illusztrálják meggyőzően a szöveget, no meg, persze, családok, nők, férfiak, öregek, fiatalok, gyerekek – sok-sok életkép, megannyi kordokumentum.

Hadd álljon itt a fotósok névsora is: Csincsik Zsolt, Dávid Csilla, Diósi Árpád, Dormán László, Fehér Rózsa, Gergely Árpád, Gergely József, Herceg Elizabetta, Horváth Zsolt, Kecskés István, Lakatos János, Léphaft Pál, Madarász Tamás, Molnár Edvárd, Nagy Magdolna, Ótos András, Pesevszki Evelin, Sarány István, Szabó Anikó, Vadócz Márk.

Igen, ott van köztük Dormán László barátom is, a délvidéki magyar fotóriporterek doyenje. Feltolulnak bennem a régi emlékek, amikor a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben, Dudás Károllyal és Podolszki Józseffel együtt ők is így jártak a délvidéki falvakat, s számoltak be szívszorongató élményeikről a Hornyik-féle *Képes Ifjúságban*. Mit mondjak, sem ők, sem Hornyik nem sok dicséretet vágtak zsebre ezért a tevékenységükért a mindenkori Forum-igazgatók és párttitkárok részéről, hisz trianoni sebeket feltépdetni nemigen volt ajánlatos akkoriban sajtóberkekben. Nem állom meg, hogy el ne áruljam: mindenkori főszerkesztőm, Hornyik Miklós is jó barátom volt, egészen fájdalmasan korán bekövetkezett haláláig.

Ha ő nincs, belőlem sosem lett volna újságíró. Ha ő nincs, sosem szembesülök az „emigráció” kihívásaival, sosem élem meg a köz előtti rendszeres megszólalás felelősségét, kínját, gyönyörét, no meg a többszöri laptemetés és kirúgattatás keserűségét.

Egyebek mellett azt is tőle tanultam meg, milyen öröm az, ha az ember igazgyöngyszemet talál egy-egy írásban. Ilyeneket például:

„Harminchat éve nyolcvan ház állt a faluban, de csak ötvenben söprögetnek.” (Léphaft Pál)

„Jókedvre derít bennünket a villanykarón levő gólyafészkek. Azt tartják a helyiek, ha jó év várható, nem dobja ki a fiókákat az anyjuk, mert lesz elegendő eleség, föl tudja nevelni őket. Most csak a fészekben tátognak a fiak. Feleselnek az enyészettel.” (Gruik Ibolya)

Az utolsó két gyöngyszem annak a két embernek az agyában fejlődött ki, akiké a legnagyobb az érdem, hogy megszületett ez a könyv – és hogy, ha jól tudom, már készül a folytatása is! Egyikük Fodor István, a kötet szerkesztője, aki a riporterek munkáját méltatva ezt mondja: *„...nem feledkeztek meg teljesen a szórványban élőkről. Igaz, most már a magyar politikum is tesz lépéseket azért, hogy ezeken a helyeken legalább szórványban megmaradjon a magyarság, hiszen nélküle a tárgyi és szellemi értékek is elvesznek a végeken. Az újságírók megtapasztalhatták, hogy milyen óriási jelentősége van Reményik Sándor már kilencven esztendővel ezelőtt világgá kiáltott figyelmeztetésének: »Ne hagyjátok a templomot, / a templomot s az iskolát!« Reményünk még mindig van, mert bár »hagytuk az iskolát«, a templomaink javarészt állnak.»*

A másik az ötletgazda, Kabók Erika, egy megkapó életképpel kezdi mondanivalóját, egy döbbenetes erejű idézettel folytatja, és egy nagy igazsággal zárja: *„Nagyapám fogta a hatalmas barna cipót, a nagykéssel keresztet rajzolt az aljára, és megvágta. Most is hallom, hogyan hasítja a kés a ropogásra sült kenyérhéjat. Lyukacsos bélű nagy szeleteket szelt. A legfinomabb a héja volt: piros, ropogós és sokkal ízletesebb, mint a béle. »A szórvány olyan, mint a kenyér meg a héja – fogalmazta meg Duray Miklós –. A héj tartja életben a kenyérbelet, mert ahol levágják a héjat, ott hamarosan morzsolódó száradék keletkezik. «*

Nincs az a mértékegység, amellyel mérni lehetne, mennyit ér egy ember élete, mennyit ér egy magyar a délvidéki közösségnek. Utazásaim során szikár férfiakkal és melegséget sugárzó asszonyokkal találkoztam a távoli, aprócska falvakban. Lenyűgöző, ahogyan ragaszkodnak ahhoz a földhöz, ahova születtek, még akkor is, ha rohamosan fogyatkoznak. Nem azokat kell siratni, akik elmentek, hanem azokért kell tenni, akik itt maradtak.”

A bácsi vár

Pestovics János

Unnepsi töprengések a Szabadságról

Néhány perc az ünnep. Megállsz egy pillanatra, hogy kis néped nagy napjaira emlékezz. Ilyenkor fellobban benned a büszkeség, a hit, remény, szeretet, és csontodig magadénak érzed e tájat és embereit... De csak egy percre, s már rohansz is tovább, hogy megélhess holnap s holnapután.

Íme, a játék megidézi a szabadság szenvedélyes rajongóit, bajnokait, mártírjait, kik nem voltak többek embernél, de nem voltak kevesebbek célját látó, célja felé nyilamló-törő-áradó akarattal, hitnél, bizodalomnál. Kik ébren, álmaikban is megrészegülten kívánták, vágyták a bilincsek nélküli, egyenes gerincű élet napjait, éveit. S vágyaik vérpirosára a gyász feketéje hullott.

Te, kései utód, harc nélkül örökölted a szabadságot. Ajándékba kaptad tőlük, kik életük aranyával fizettek érte. Mondd, hálás vagy-e olykor ezért nekik: őseidnek? S mondd, mért a semmiségek kamrájában tartod, mit kincsként szántak neked: szabadságod, hogy egész szívedben teljes melegével őrizd?

Vagy talán már el is veszítetted, s nem is gondolsz vele, olykor legalább?

Te, kései utód, hadd kérdezzek, mint embert az ember: tudod-e, hogy szabad vagy, szabad egészen? Hadd kérdezzek, mint embert az ember, magyar a magyart: tudod-e, hogy a szabadság rád bízott, s a béke, a haza sorsa?! Hogy terád vár az új hősiesség, te vagy a megtartásukra kiválasztatott?!

Tudd meg hát, a szabadság virágok illatába öltözöttén sétál a réteken, port nem verve baktat az ország útjain, magányosan csatangolja a várost, itt ücsörög, talán éppen temellett, és várja, hogy felismerd, megkeresd, hívd, kiálts érte, hogy szívedbe visszafogadd, s a vágyott cél után lehessen tetteid éke!

Keress hát szóval és tettel, míg meg nem unja restséged és hűtlenséged, vagy elrabolni vasban csörgő roppant hadak feleje nem futnak! Keress, s kiálts velem a többieknek: „Őrzők, vigyázzatok!”

Szente B. Levente

emlékek a szomszédból

ismételten
becsukatta velünk
a nyitott ablakokat is,
amikor szépen hullt az eső,
mert a gödrös-lyukas utcákról
a szobába szállt a finom por,
a petróleum lámpa fénye is mutatta,
ami fehér volt, sárga lesz, mint a sötét szobák
között kóbor lelkeként álcázott
barázdás, szép arcokon a dac,
és az eresz alá behúzódo verebek
csivitelésétől a szomszéd
nem hallja mit beszélünk,
mert az is baj,
pedig az igen fontos neki, és
hát nekünk is, mondta, mondja ma is,
mert ne adj isten, csúnyákat beszélünk,
ő már csak tudja, mit illik, akár
ilyenkor, az esőben is, máskor is,
ha a rekkenő hőség elől
árnyékban heverészve csevegtünk,
emlékeztetett, amikor félreértett
egy-egy oda nem illő szót,
micsoda kalamajka lett abból,
miután a sűrű jelentgetések közepette,
a gyorsan lekörmölt mondatokhoz,
maga is elfelejtett kitenni jó párat
az idézőjelekből, s mi lett aztán,

hej, tapogatta csámporodott derekát,
éppen a bal veséje tájékán,
védeni akart, mégis az incidens után,
sőt még mamájnap is a gyógyírral teli dobozt
nem teheti le, jaj, micsoda idők,
mennyi tévedés, megannyi jó ügy
érdekében, és hát nem bocsátja meg,
védelmezőként semmibe vettük,
neveletlenül vesszük még ma is,
pedig miként tudott, erejéből
mi tellett, kifejezetten csak mellettünk állt,
figyelt lankadatlan, éjt, nappallá téve,
ha kellett, egyenes gerinccel, soha nem hajbókolt,
buzgóságát ki köszöni meg, lám,
se akkor, se ma, egyikünk sem,
de látja már, elégünk lett belőle,
ha nem így lenne, nem cseréltettük volna le
a régi ablakokat,
csak azt az átkozott lábtörlőt, nem érti,
azt miért hagytuk meg.

Helyreigazítás

Januári számunkban a *Dizseri Tamás Krisztus-arcúsága* című írásban tévesen szerepelt, hogy *Balog Zoltán evangélikus lelkész*. Helyesen: *református lelkész*. A tévedésért szíves elnézést kérünk. – a szerk.

Működő jellemek nyomában

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Bárány László új kötetéről

Vajon mi jelenti a teljesebb szabadságot? Egy számunkra mások által kijelölt nagyobb, vagy egy jóllehet kisebb, de magunk választotta mozgástér? Végzetes hiba a tekintélyelvűségben mindjárt totalitárius törekvést látni. Éppen akkora tévedés az ellenkező véglet: a liberalizmusban máris féktelen individualizmust sejtteni. Ez a két előítélet az érdemi eszmecsere – a demokrácia szellemi zálogát – iktatja ki mindennapjainkból. Így vezették fel 1993-ban Bárány László *Szabadság és szabadelvűség* című kötetét. (Kassák Kiadó, Bp.) A kötetben ilyen kérdésekről medítál a szerző: külső meghatározottság és benső motiváció, akadályok és személyes hozzájárulás, liberalizmus és illiberalizmus, liberalizmus(ok) meghatározása, az egyeztetés lehetősége, szükségszerűsége, a szabadság aspektusai, tekintély és autonómia, fikciótól a magatartásig. Érdeklődésének homlokterében az áll, hogyan lehet megvitatni az emberi társadalom, a demokrácia, az erkölcs, a történelem nagy kérdéseit, szenvedélyesen és ugyanakkor okosan, netán bölcsen. Ezt bontja ki *Héliosz szekere alatt* című esszéregényében. (Babits Kiadó, Szekszárd, 1990.)

A mai, egyre zaklatott-zavaros időkben Bárány László konok következetességgel forgatja a gondolatnyársakat az izzó parázson, aminek következtében sorra születnek a darabok, értekező próza, tanulmányok, mígnem összeáll egy új mű, ezúttal novelláskötet, írásunk tárgya. Ehhez a szerző korábbi munkája *Koncentrikus körök – Közelítések a humánium kérdéseihöz* című tanulmánykötete is (Hungarovox Kiadó, 2013) tartalmi alapot, eszmei háttérrel jelent. (Erről bővebben lásd ezen írás szerzőjétől: Gondolatjárát repülő csészealjakon. Tanári szemmel egy értekezésalbumról, *Agria*, 2014. nyár, 279–286). Tehát a témák, inkább: eszmék tárgyalása folytatódik, élesítve. Filozófiai, etikai, pszichológiai, irodalomelméleti tudás új műfajban jelenik meg, ez alkotói érdem.

Tizenöt novella, az utóbbi öt év termése. Indító mottó lehetne: Egy csendes gondolkodó korabeli vitái – napjainkban. Ezt a szerző lendületesen jeleníti meg, szereplői között szellemi párbaj folyik. Minden megtalálható, ami a jó novellához szükséges: beszédes, metaforikus címek, a helyszínnek rövid, pontos bemutatása, a szereplők egymáshoz való érzelmi, tudati viszonyának érzékeltetése. A téma elővezetése után jön az építkezés: világos nézőpontok, követhető sorok, beszédek. Párbeszéd: a párbeszédnek mélysége van! Tömör, a cselekményt előrevivő, a hősök jelleméhez passzoló! Hatásosan vezetik a történetet. Fokozatos, izgalmas felépítés, konfliktusteremtés, mozgás. A daraboknak sűrűségük van, izzanak. A nyelvezet ötvözőtt: a mindennapi, a tudományos és az irodalmi nyelvet kezeli mesterien a szerző.

Miről szólnak a darabok? Futólag említünk néhányat. *Görög kávé* – Kultúrák megőrizhetősége a mában, örökségek, változá-

sok, magatartások, erők és erőtlenségek, ideológiák. A fő vonal: az élet kezelése, barangolás, kirándulás az értékek között. Megismerés, élni tudás, választás, lemondás. Miért kávé, és miért görög? Indokolva van: illatos, illanó érték, hat érzékszerveinkre, csábít, a lemondás róla megfontolásokat igényel. Döntés okosan!? Könnyű azt hirdetni. *A szekértoló* – Kultúrtörténeti kiruccanás, egész történet: Gellért püspök élete, kora, munkássága és legendája lenne besűrítve. Hitvita: hatalom, tudomány, hit, könyvek, magatartások – el lehet gondolkodni. Az ajánlat: szekértoló, netán szekérgyártó és fuvarozó (ez már valami!), vagy szekérlökő, kigyúrt, bőrfejű útonálló – tessék választani. *Bunda* – kifordítom, befordítom... (ismerős, ugye?) *Megértő* – Egzotikus, kalandnovella. A középpontban verseny: favágás, győzelem és mértékletesség. Példaérték: társas viszonyok és az ego kapcsolódása. De verseny-e az élet?

...a rugalmasság is érték.

De meddig rugalmas a köpönyegforgatás?

Meddig marad a köpönyeg?

Fontos, örök, aktuális, nem lehet elégszer előhozni. *Átszállás* – Diplomások, diplomával. Család, munka, hivatás. Az ókori demokráciában a polgár kötelességének tekintették, hogy foglaljon állást a polisz sorskérdéseiben. Hogy van ez ma? A nagy kérdés: ki volt a besúgó az egyetemen? *A nagy pillanat* – A királyság szolgálata, a kultúra, a teológiák súlya és szerepe, a szellem gyümölcse, s annak elismerése, a szellem és Európa... az antik demokrácia, szövetségek, viszályok. A mérsékelt arisztokrata a radikális demokratákkal szemben. Hogyan írta Szophoklész? „A rossz szándékú tettek mélyén nincs remény, melyből a szív erőt merítene”.

Barátok – Julianus barátnak két keleti útja között, 1237 baljós tavaszán Béla király és Gergely pápa előtt is be kellett számolnia a baskíriai magyarok föl kutatására indított domonkos expedícióról, a mind fenyegetőbb tatárveszélyről. A magyarság sorsfordító kérdéseinek egyike. *Iskolateremtők* – A bécsi orvosi (pszichológia, pszichiátria) iskola, Alfred Adler töprengései, vitája körével, korával. (Jung, Freud...) Két sík: tudomány, elmélet és a tudósok magatartása. „Pedig az egyesületet nem érdekszövetségül hoztuk létre – gondolta keserűen –, hanem embertársaink szolgálatára. Itt az ideje visszaszorítani házunk táján a törpe hatalomvágyat, különben menthetetlenül falanxszá züllünk mi is. Életében először megtapasztalta, amit eddig csak a szakirodalomból ismert: a pszichogén hányingert.” Így Adler. Szóval, nézzünk körül az ego háza táján!

Tehát „értékek és erények” a változó korokban, csattanókkal. A hősök nem egymást akarják legyőzni, talán még meggyőzni sem. Az életek folyamán a szereplők, a személyiség alakulása, pszichofizikája, viselkedése, gondolkodása körül forog a novellakerék. Az élet sodrában idomulni kell. A szerző nem ítéli el szereplőit, ezerféle emberi helyzet és életkörülmény adódik, a rugalmasság is érték. De meddig rugalmas a köpönyegforgatás? Meddig marad a köpönyeg? (Amikor ott a „mez-telen”, és még csak nem is király.) Mely értékeken nem lehet viccelődni, amikor a velük kapcsolatos „forgatás” mikor erkölcsstelenség már? Bárány nagyon nem szereti, ha alapértékeket változtat az egyén, mindig úgy, hogy neki legyen igaza. Az idomulás csodája! Bárány nagyon nem szereti, ha hőse, az egyén az erkölcsi értékeket kívánja a maga érdekeihez igazítani. A világ én vagyok! Hallgassunk a pszichológus Adler professzorra: keresgéljünk az egónk körül. A darabokban mindig van egy józan hang (nem föltétlenül tudósi). Aztán lezárás: csend, gondolatokkal. Nem oldódott meg a probléma: az maradjon az olvasóra. A befejezés egyben nyitás! A döntés nyoma, a probléma megoldása, inkább keresgélése az olvasóban marad. Az elmélkedő olvasó számíthat Bárányra, Bárány számít az olvasóra, aki vele együtt keresi szabadságát. Az olvasó nemes zaklatásnak lesz kitéve, ha aláveti magát, felül is ke-rekedhet.

Mert száz szónak is egy a vége: életfogódzóinkról van szó, az alaperkölcsök megtartása a tét. A megforgatott kategóriák, gondolatok – világitó – útjelzők, a határtalannak vélt perspektíva mezsgyéin. A mai szózuhatagos és fogalomzavaros világban nem lehet ennél fontosabb, erkölcsösebb tett írótól, olvasótól. Tehát: a mozgásban lévő jellem nyomában! Ne feledjük Arisztotelészt, aki nagyon fontosnak tartotta az emberi erényt. A mára aktualizálva egyetértünk Fricz Tamással: „Sokkal fontosabbnak tartotta az emberi erényt – másképpen fogalmazva a jó erkölcsöt –, amely bármilyen politikai szisztémát jóvá

vagy elviselhetetlenné tud tenni. Elsősorban tehát erős erkölcsi erényekre van szükségünk ahhoz, hogy megőrizzük a közösséget, és a nemzetet, s ezáltal megőrizzük élethetőnek világunkat.” (Az arisztotelészi erények nyomában, Magyar Idők, 2017. december 7.)

A hátsó borítón a fülszöveg: kitűnő, pontos eligazítás. A külső borítót nézve felvetődik: mi lapul a felhőkarcok között? Ember a rengetegben – keressük az embert! A könyv lapjai az érdemi, értelmes élethetőségről szólnak. Noha a föld dübörög, kiáltunk: Keressük önmagunkat! Bárány László az intellektuális novella mestere. Ragyogó szellemi alkotómunka. És a csattanó a végén, ahogy a kötet legutolsó darabja (esszé-novella) zárul: *Amfiteátrum* – Küzdőtér. Három fő/mellékszereplő vitázik: tanár, marxista tudósjelölt, portugál rokon.) A Tanár: „Most aztán mit tegyek? – kérdezte tanácstalanul. Végül félszegen elmosolyodott: – Most, a régi szép időkben...” Ez a kötet címe, útravalóul. Az olvasó, a pályatársak is elgondolkoznak, hogyan is állnak az értékekkel és az erényekkel.

Eszméktől csavarintott, heveskedő életünk során Bárány László gondolatai – például a tisztázó egyeztetések lehetőségeiről és szükségességéről, a meggondolt magatartásmintákról – mára intelmekké csiszolódtak. 1968 tavaszán De Gaulle, a párizsi felfordulás láttán ezt mondta: „*La réforme oui, la chienlit non!*” (Udvarias fordításban: „*Reform igen, káosz nem!*” Nyersebben: „*Reform igen, kutyalkodás nem!*”). 50 éve történt. A kijelentés a mai napig emlegetett fordulat Franciaországban. Itt a figyelmeztetés: rohanunk a káoszba, vagy...

SZ. TÓTH GYULA

Bárány László: *Most, a régi szép időkben*. Hungarovox Kiadó, 2017

BÁRÁNY LÁSZLÓ

Most, a régi szép időkben

Szente B. Levente

A szent hegy felett

A szent hegy felett,
úgy hiszünk, ma is ott vannak
a régi istenek.

Hókalitka izzik
messze, bent a ködben,
benne szálla és erdő,
egyszerre didereg.

Emberarcú állatóriás mégis ez a táj;
hisz nem rejtezik itt már semmi más,
csak szép születés
és vak halál.

Abó, Robó és Barabás

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Varga Domokos György új regényéről

Utoljára huszon-egynéhány éves koromban történt meg velem, hogy a kezembe vettem egy regényt, és nem tudtam letenni, amíg végig nem olvastam. A regény Dosztojevszkij *Félkegyelműje* volt. Az *Abó és Robó* című kötetrel csaknem ugyanígy jártam.

A szerző, könyve utószavában valósídejű regényként aposztrofálja művét, „amelyben közéletünk néhány valóságos, friss eseménye és közismert szereplője is teret kapott.” A regény főhőse a mesterséges intelligencia magyar tudora, akit a Föld leghatalmasabb informatikai cégének vezetője (Hawking) azzal a feladattal bíz meg, hogy tervezze meg a világ első, valóban emberszabású robotját, amely nemcsak hogy simán átmejj majd az ún. Turing-teszten, de „kivétel nélkül mindenkiben olyan érzéseket ébreszsen, hogy ilyen gondolkodásra, ilyen viselkedésre csakis igazi ember lehet képes”.

Főhősünk első reakciója egy normálisan gondolkodó ember reakciója: „Hawkingnak nincs ki mind a négy kereke. A robotokat nem azért találta ki az emberiség, hogy híven utánozzák őt.” A feladat azonban óriási szellemi csábítás. E megbízással „részt kaphat a teremtés csodálatos folyamatából. Beléphet a világ szentélyébe, a legmélyebb titkok birodalmába”. Tizenkét hónapja van rá. Az olvasó pedig e tizenkét hónap nem akármilyen történetének lesz részese.

A tudós már nem éppen fiatal, ezért kései gyermeke, a tizenhatodik évében járó Abó nem számíthat rá, hogy valaha is testvére lesz. Ezért úgy dönt, hogy emberszabású robotját fia – „szeme fénye” – ikertestvéreként fogja életre hívni, s Robónak fogják nevezni. Némileg pedig megfogalozva az akadálymentesítés egészséges divatját – az esélyegyenlőség kórpáncsát –, kerekesszékebe fogja ülteti.

De mi legyen a szellemével? Ahány ember, annyi szellem, annyi lélek. Melyiket válassza? Milyen emberi egyedre teremtse? Egyáltalán mi az, hogy élet? „Annak nincs semmi értelme, hogy az életnek nincs semmi értelme” – ez lesz a vezérfonal. Az út pedig a jézusi tanítás útja, ami az „én vagyok” tudását jelenti. E szerint rá kell ébrednünk létezésünk értelmére, és valódi önmagunkká kell válnunk. Ez kimondatlanul is a jézusi szeretet-elv nietzschei értelmezése: „Az »örömhírhez« úgy halt meg, ahogyan élt, ahogyan tanított – s nem azért, hogy »megváltsa az embereket«, hanem azért, hogy megmutassa, hogyan kell élni. A gyakorlat az, amit hátrahagyott az emberiségnek.” (Friedrich Nietzsche: Az antikrisztus)

Az emberek túlnyomó többsége azonban holtáig sem tanul. Önállótlan, céltalan marad, s mindig mástól, másoktól várja, hogy értelmet adjanak az életének. „Ha hiszed, ha nem – mondja főhősünk az ő lázadó szeme fényének –, nem tehetek róla, hogy ilyen az élet. Az emberek inkább Jézust szeretik, mégis Barabást kiáltanak. Ahogyan régen is, most is.”

Voltaképpen a Barabás-jelenség volt az egyik legfőbb oka főhősünk mesterséges intelligenciához való erős vonzódásának. Már fiatalemberként észrevette, hogy különféle félelmek vagy sóvárgások könnyen eltérítik embertársait az eszük használatától. Azt viszont álmában sem gondolta volna, hogy sokan akkor is hajlandók igaznak mondani a nyilvánvalóan hamisat, ha ebből semmiféle előnyük nem származik. Márpedig egy híres pszichológiai kísérlet során – a szabadság földjén, Amerikában – pontosan ez történt. Száz diákból harminchét vallotta egyformának az amúgy ordítóan különböző hosszúságú vonalakat, csak mert mások – titkon beavatottak – a hamis mellett kardoskodtak.

Csoda-e, hogy a főhős arra a meggyőződésre jutott: szívebben bízná a saját megítélését egy valóban értelmes robotra, mint értelmesnek bizonygatott emberekre. Ha egy szimpla kísérlet során az emberek harminchét százaléka hajlandó a saját meggyőződése ellen vallani, mi történik, ha ennél sokkal bonyolultabb szituációkban, közéleti vagy politikai kérdésekben kell döntést hozni?

...ahol a lelkiismeret uralma véget ér,
ott nemcsak a lelkiismeret uralma
ér véget, hanem az értelem uralma is.

A világkereskedelmi tornyok titokzatos lerombolása nyomán főhősünk azzal szembesül, „hogy akárhány világ és akárhány világnézet létezik egyszerre”. Akkor most melyiket táplálja Robóba? E felismerést követően megpróbál háttal fordítani a politika világának, s menekítené mesterséges fiát is, eleven fia azonban nem hagyja ezt. A Teréz körúti robbantás után a nyomozó hatóság „elkövette azt az éktelen nagy számárságot”, hogy Budaházy György és társai körében kereste a két rendőr felrobbantóját. Ezen pedig Abó úgy fölháborodik, hogy egy Szabadságot Budaházyznak! Szabadságot a politikai foglyoknak! feliratú kitűzővel ront rá apjára, s ráparancsol: „Ezt pedig mostantól fölteszed!” S persze az ikertornyok kapcsán sem ért egyet apja párhuzamos valóság-elméletével. Szerinte ugyanis bármennyi elképzelés létezik is ugyanarról az egyetlen világról, „ettől még valóság csak egy van. Egyetlen egy.” Állítását igen leleményesen támasztja alá:

„Megragadta a fülcimpámat és rendesen meghúzta. Egyáltalán nem fájt, de hogy ne is fájjon, feljajdultam, hogy azonnal hagyja abba.

Abba is hagyta.

– Látod, Papa?

– Mit?

– *Hogy ugyanaz a valóságunk. És teljesen egyértelmű és világos: én húztam és neked fájt. És csak elmeáponc gondolhatja fordítva, hogy te húztad és neked fájt. Vagy neked úgy tűnt? – vigyorgott.*

Elmosolyodtam.

Örültem, hogy azt hiszi, igaza van.

Hiszen a legkisebb lépést sem tudnánk megtenni az igazság hite nélkül.”

A regényt Abón keresztül az igazságért való ifjonti küzdelem hatja át, a főhős személyiségén keresztül pedig egy végletekig szabad, teremtő elme lételméleti vívódásai. *„Hogyan keletkezhet a látható valamiből egy láthatatlan semmi, ami voltaképpen maga a minden. S nem is csak az a kérdés, hogy miként keletkezhetett az anyagból lélek a hosszú évmilliók vagy évmilliárdok során. Mert jó, azzal még lehetne védekezni, hogy nem voltunk ott, honnét is tudhatnánk. Most azonban itt vagyunk, és árgus szemekkel figyelhetjük – akár a világ legkorszerűbb vizsgálóberendezéseit is bevetve –, hogy honnan és hogyan száll belénk a lélek, és hogyan és hova távozik...”*

Főhősünk szerint az élet sokkal bonyolultabb, sokkal kifürkészhetetlenebb annál, semhogy emberi ésszel teljesen átláthassuk, a lelkünk azonban nem annyira átláthatatlan és kifürkészhetetlen. A lelkünk szól. Például úgy, hogy ha a nekünk kiosztott igazságok ellenében cselekszünk, meghasonlunk. Ha viszont megharcolunk értük, mintha megemelkednénk és kiteljesednénk. *„Az »önfejűséged« keltette viharok egyszerűen elcsendesednek körülöttem, minden egyes égzengés és földindulás után tisztább, világosabb az ég alja, szabadabban, magabiztosabban szárnyal a lelked.”* Ebből pedig arra a következtetésre jut, hogy Robónak – *„akbármennyire megfoghatatlannak és megvalósíthatatlannak tűnik is – kell, hogy legyen lelke”.* S amiképpen Isten a maga képére teremtette az embert, neki is az ember képére kell megteremtenie Robót.

Varga Domokos György gazdag képzelőerővel megáldott, elmélyült elemző szellem. Rendkívüli irodalmi és filozófiai intellektusa arra készíti, hogy mai életünk közhelyessé silányított témáit is újragondoljuk. Bizonyoságképpen csak egyetlen kiragadott részlet (s ez is csak rövidítésekkel) a számtalan mesterien megkomponált közül:

„– A líra logika, de nem tudomány – szölt hozzá rögtön Robó. Szemlátomást elemében volt.

– Ki beszél itt líráról, Robó? – nevetett szemem fénye. – A családról beszélünk. Az életről. A szaporodásról.

– A család férfi, nő és gyerekek közössége. A családalapítás férfi és nő házasságkötése, azért, hogy gyerekük legyen.

– Honnan tudod ezt, Robó? – ámuldozott Abó. – Tőlem biztos nem.

– Magyar Értelmező Kéziszótár, 253. oldal.”

A robotteremtés lényegében családi cselekményét konkrét közéleti történések szövik át. A 9/11-es „terrorámadáson” és a „Budaházy-ügyön” kívül szó esik a vörösiszap-katasztrófáról, a devizabotrányról, a migránsválságról, a „vörös bírák” vérlázító ténykedéséről. A regény azonban soha, egyetlen pillanatra sem válik politikai pamfletté. Végig megőrzi szépirodalmi műfaját, s ennek köszönhetően szüntelenül rólunk, e valós időkben élő emberekről szól.

Nem tudom, hogy a valóságban mi motiválhatta a bírót, aki elképesztően súlyos börtönbüntetést szabott ki a gátlástalan hazudozás és a féktelen rendőrterror ellen fellépő fiataljainkra. Azt sem értem, hogy a köztársasági elnök és a házelnök miért nem kezdeményezik közkegyelmi törvény megalkotását a 2006 és 2010 közötti időszak politikai ellenállói érdekében. De azt tudom: *»ahol a lelkiismeret uralma véget ér, ott nemcsak a lelkiismeret uralma ér véget, hanem az értelem uralma is«.*

Úgy vélem, hogy ezzel a regényével Varga Domokos György visszatért legnagyobb irodalmáraink nagyon is kívánatos fel fogására: a szépirodalomnak dolga a közélettel való okos, emelkedett lelkületű foglalkozás.

Ahogy ezt már Dosztojevszkij is tette a maga műveiben.

A *Félkegyelműnek*, valamint az *Abó és Robó*nak, minden különbözősége ellenére, van egy lényegi közös vonása. Ez pedig: az ember fölötti ember megjelenése. *„Egy tökéletes szépségű embert szeretnék ábrázolni”* – írta a *Félkegyelmű*ről Dosztojevszkij. Ám regénye főhősét, Miskin herceget nem fogadhatja be egy romlott világ. A szeretet-etika passzív formájával, a „ne ítélj” elvét megvalósító jóságával nemhogy meggátolni nem tudja a bomlást, de éppen hogy elősegíti azt.

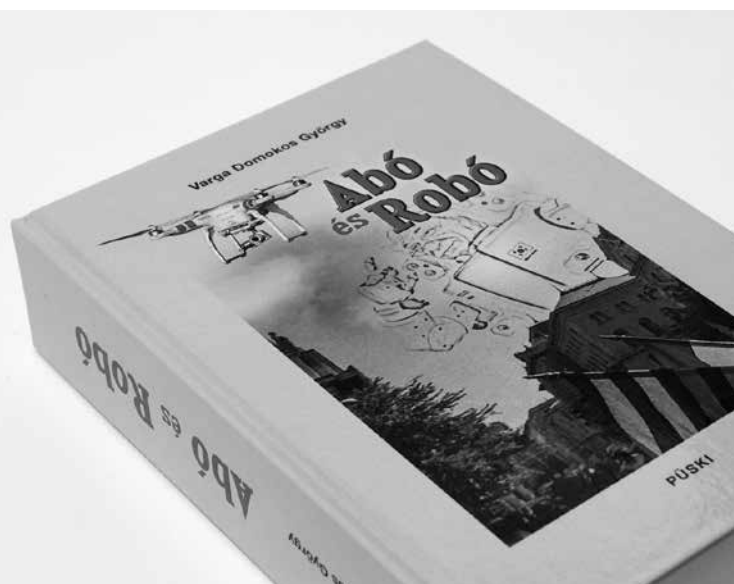
Varga Domokos György Robója, a tökéletes mesterséges intelligencia, átmege a Turing-teszten. A bizottság mind a tizenkét tagja úgy ítéli meg: Robó ember. Csakhogy nem Robó ül a kerekesszékekben a bizottság előtt. S ezzel a szerző, regénye hallatlanul izgalmas zárójelenetében, egy briliáns csavarral fölülírja tudós főhőse álmát. S itt az író reménye az emberiség reménye is: Robó, a teremtett embert fölülmúló mesterséges intelligencia voltaképpen sosem készül el. Mert nem készülhet el.

„Arra kaptam képzelőerőt, hogy besegítsek a Teremtőnek.” – mondja a tudós. Teremtésre azonban senki nem kaphat felhatalmazást.

Az autonóm ember legnagyobb hatalma szabadságának tudatában van. 2000 éve megoldatlan egzisztenciák kiteljesedéséhez azonban a lelkünkön át vezet az út. Lelkiismeretünk szavában – Aquinói Szent Tamás nyomán – az isteni értelem és érték feltétlen egysége szólal meg. Ezért van az, hogy teljességgel soha nem hallgathatjuk el: *„a lelkiismeret nem saját erejében kötelez, hanem az isteni parancs alapján”.* (II. Sententiarum) Úgy, ahogyan ez – ellentétben Dosztojevszkij Miskin hercegével – Varga Domokos György *Abójában* megjelenik.

Nincs más lehetőségünk, mint hogy önmagunkra ébredve, nekünk, hús-vér embereknek kell eljutnunk arra a szintre, ahol – a krisztusi szeretet-elvet követve, – tudunk és merünk a lelkiismeretünk szerint élni és ítélni. Félelem nélkül, szabadon. És akkor soha többé nem kiáltunk Barabást.

MARSALL ÁGNES

PÜSPÖK LÍVIA

Ne egymás fejét, hanem egymás lábát mossuk

Papp Árpádról

Papp Árpád írói, művészi hitvallásáról – költeményei és műfordításai mellett – prózai írásainak válogatásából (Szívgyökér, 2009) kapunk eligazítást: „Németh László Emelkedő nemzet-e záró sorai szellemében próbáltam és próbálok ma is kattogatni”. Irodalmi hagyatékában jó néhány hosszabb-rövidebb töredékes feljegyzés maradt fenn. Ezek egyikében írja: „Nagy László, Csoóri Sándor szavait, gesztusait régóta figyelem és tisztelem”, előtte járóknak, tájékozódási pontoknak nevezi őket. Vallomásos megnyilatkozásai közelebb visznek minket életműve irodalomtörténeti helyének megértéséhez.

1956 tavaszán a Zeneakadémián hallja Nagy Lászlót *Havon delelő szívárvány* című versét mondani. Megdöbbeneti és beléég „egy barbár ritmus és egy kép”, az izzó vaskályha képe, ami másfél évtizeddel később jelképpé nő a számára: a politika és a költő viszonyának jelképévé. Nagy Lászlónak küldi el első jelentős munkáját, édesapja halálakor írt prózaversét, megjegyezve: „Nem akartam egy számomra sorsdöntően fontos hagyatékot értetlen, érzéketlen kezekre-lelkekre bízni.”

A háború utáni irodalompolitika a széles nagyközönséghez akarta eljuttatni az új eszméket, „új mítoszokat”. A *Fényes szelék* kiábrándult, illúzióvesztett nemzedékének népi származású fiatal értelmisége és irodalmi „öccseik” azonban „új szellemi hazát kerestek”. A politika fasisztának bélyegezte a népi írók mozgalmát. Ugyanakkor társadalmi osztályok képviselőiként értelmezte az irodalom feladatát.

Az új népies irányzat legfőbb alakja, Nagy László a hagyomány és az újítás szintézisét keresve elutasította a kritika-irodalomtörténet népi besorolását, egyrészt a fogalom lesajnáló hangsúlya miatt, másrészt mivel költészetét egyetemesebbnek érezte azoknál, akik egy osztály, réteg, tájegység képviselői voltak.

Papp Árpád költői fejlődését szinte lehetetlen volt a *Szívgyökér* megjelenése előtt nyomon követni. Mintha a titkos lárvállapotból csak a kireppenő pillangót látnánk meg. Korai verseinek mindegyike Petőfi modorában íródott. Az 50-es években egy somogyaszalói gimnazista fiú előtt nem is lehetett szélesebb irodalmi láthatár ennél. Az otthon szellemi háttere sem a *Nyugat* folyóirat eszmei-esztétikai értékeit nyújtotta a számára. A szegényparasztság élményvilága közelebb sodorhatta volna Sinka költészetéhez, de akkoriban még a „fekete bojtár” verseivel sem találkozhatott.

Az indulás nehézségeiről több helyen szól: „ültünk a latin tanszék Dunára néző szemináriumi szobájában, szövegolvasási és nyelvi órákon, s bizony gyakran kisegített tehetetlen zavaromból – mint ha önmagának suttogná a keresett szavakat, igealakokat... Szepessy

Tibor tanár úr – ma már az ő hányatott sorsának ismeretében is, bizony állíthatom, nem akarta észrevenni csoporttársam buzgólkodását: tudta, hogy volt Eötvös-kollégista magyar-latin-görög szakos édesapjától olyan nyelvi és irodalmi ismereteket, műveltséget kapott útravalóul, amelyet a magamfajta, paraszti környezetben nőtt, elsőgenerációs értelmiségijelölt, három évnyi latintanulással a háta mögött, csak ügyvel-bajjal szerezhet meg magának.” (Keszei Istvánról) Illetve mást: „...az a kevéské, amit nyelvekben, irodalomban elértem, az is bizony sok erőfeszitésembe került, hiszen olyan falusi családból indultam, amely emberségen és munkaszereteten túl – úgyszólván semmit sem tudott adni.” (Petz Ferenc ütőművészhez írt levele, 1988)

...olyan falusi családból indultam,
amely emberségen és munkaszereteten túl
úgyszólván semmit sem tudott adni.

Költői útkeresésének döntő mozzanata az volt, amikor egy francia magazin lapjain Jannisz Ritszosz verseivel találkozott. A korábban főként modern francia és olasz költőkkel foglalkozó fiatalember figyelme az újjörög irodalom felé fordult, műfordítói és irodalomtudósi munkássága is ezen a területen bontakozott ki. Költői hangjának megtalálásában döntő szerep jutott az avantgárd törekvéseket a nemzeti elkötelezettséggel ötvöző görög irodalmi hatásnak.

Mi vonzotta Papp Árpádot az újjörög irodalomhoz? Elsősorban a valóság nyílt, őszinte kimondása, az igazság tisztelete.

A magyar irodalomban Csokonaitól Petőfiig a népi élet ábrázolását egyfajta romantikus látásmód itatja át. A 20. század elején a szikár valóság és az idealizált népiesség elviselhetetlen ellentéte mind nyilvánvalóbbá vált. A falukutató mozgalom, majd a népi írók megjelenése ennek ékes bizonyítéka. Az 50-es évek faluról indult új értelmiségének nagy kiábrándulása idején már nem vállalható a Petőfi-eszmény. Nagy László, Csoóri Sándor és sok más „népi származék” él át belső válságot és keres hiteles hangot, új utat.

Csoóri Sándor, aki az 50-es, 60-as évek fordulóján a modern kultúra felől jut vissza a népi kultúrához, egy későbbi esszéjében kifejti, hogy Petőfi a néptől átvett ugyan versformákat, hanghordozást, bizonyos stílusjegyeket és motívumokat („széptani értelemben a népiesség jegyeit hordozza”), de a népköltészet lényegéhez nem tudott közel jutni. A magyar népköltészet Csoóri szerint jelképekbe, lényegre törő kinyilatkoztatásokba sűríti „a lélek mondanivalóját”. Tömör természeti

képekben villantja „gyors egymásba” a külső s a belső táj elemeit, s gyakran használ szurrealisztikus kifejezéseket. Egybe cseng ezzel a megállapítással az, amit Falusi Márton tesz Sinka István költészetéről: „*amit a nyugati kultúra szurrealizmusként és expresszionizmusként »feltalált«, ab ovo jelen van a népi kultúrában*”.

„*Inkább semmit, mint féligazat*” – jegyzi föl magának egy cédu-lára: az igazságkeresés Papp Árpádnál erkölcsi kötelesség és intellektuális kaland, a titkok megfejtése. A valóság mozaikja-it rakosgatja össze, mintegy morfondírozva, emlékképekből. Az emlékezés paradoxona, hogy olyan valóság, amely nem valóság. Ezért annyi a feltételes mód (ahogy, mintha, mint amikor) és a töredékes beszéd a költeményeiben.

Már a görögöknél is találkozunk azzal a gondolattal a 20. század elején, hogy új szótárt kellene írni, mert a szavaink elvesztették a jelentésüket, átalakultak. Ez a modern és a poszt-modern költők közös nyelvi problémája. Amikor azonban Papp Árpád költészetében feltűnik egy világszótár megalkotásának képzelet, a műfordító napi küzdelme a szóval és a költő nyelverteremtő harca egyetemes érvényű erkölcsi mondanivalóvá emelkedik úgy, hogy közben (az akkor megnevezhetetlen) 1956-os forradalmat is megidézi:

„*Csak ritkán szólok meg
ebben a csupa zaj korban hiszek a csend gyógyító –
s vallomás-erejében
de hát a hallgatás is nehezen fordítható le
akár egymásnak mondott szavaink: kenyér, szeretet, béke,
szabadság
nem, nem szeretem a sima, súlytalan szavú embereket
nekem minden szó kötömb, eltorlaszolja a gégem
kínnal tudja csak odábbhengergetni a nyelvem
s valóban: azt akarom, kőgörgelék legyen, ha néha szölok
lehessen építeni belőle – menedéket, reményt vagy barrikádot
a forradalomnak*”

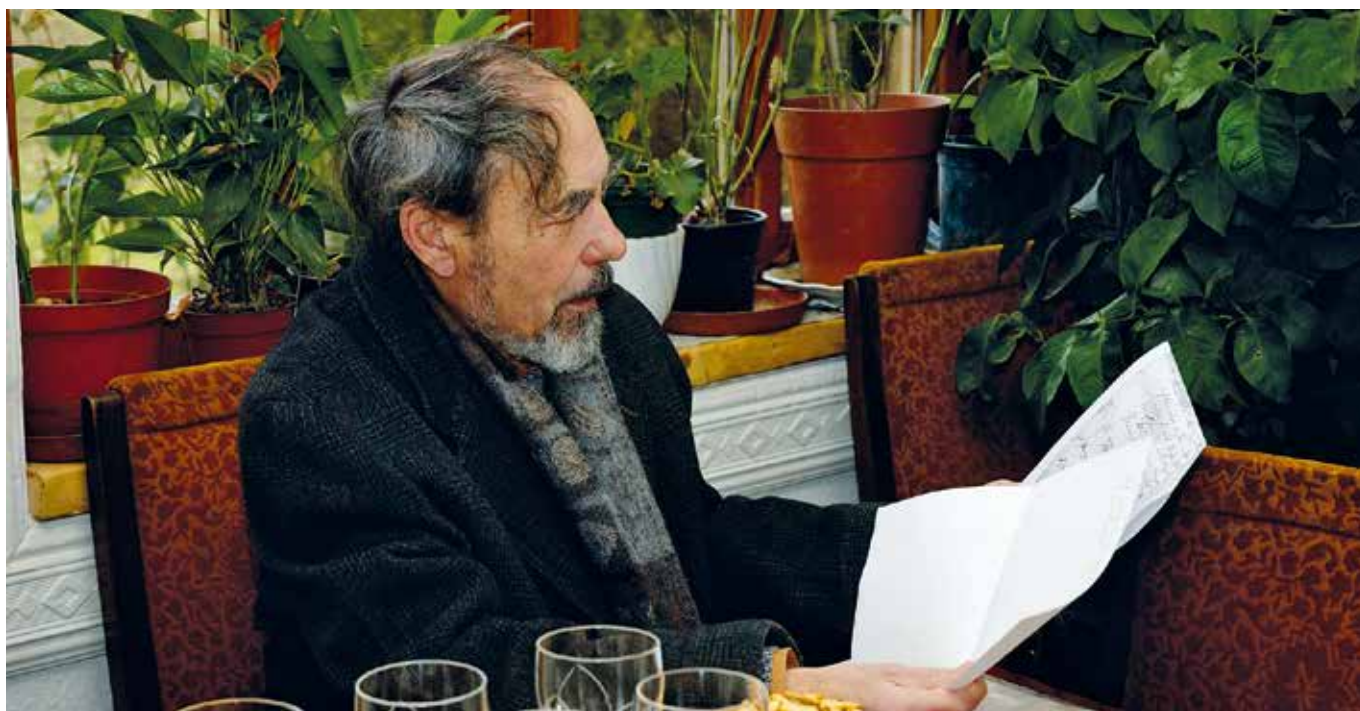
(Metszéspontok)

Az újjörög költőket a megingathatatlan moralitás és a legvégsőkig elmenő gondolatiság jellemzi. Kavafisz, Eliot és Gide nyomán Szeferisz teremtette meg a görögöknél a gondolati líra új, esszéisztikus verstípusát. Ezt a fajta gondolati lírát honosítja meg a magyar költészetben Papp Árpád.

Más versformákat is átvesz az újjörög költőktől. Elsősorban a hosszú verset, azt a többszáz soros epiko-lírai nagyívű szabadverset, amit az ókori pogány és a keresztény világ szimbólumait egybeolvasztó Szikelianosz teremtett meg 1907-ben írt *Alafroiskiosztosz* című, szakmai körökben nagy feltűnést kiváltó versével, majd Ritszosz fejlesztett tovább hatalmas „*gondolati-érzelmi, történelmi-mitológiai, filozófiai-ideológiai*” költeményeiben. Az újjörög hosszú vers az eszmei-formai forrásvidéke Papp Árpád főművének, a *Metszéspontoknak*.

Alkalmazza a kisverset is, amelyet Kavafisz vitt tökélyre, de Ritszosz is előszeretettel művelt. A görögöktől veszi azt a mitologikus parabolát, amelynek legszebb példáját látjuk az *Egy ciprusi legenda parafrázisa* című versében.

Papp Árpád monomániásan jegyzetelt önmaga számára. Többször, több formában is kifejtette gondolatait, amelyek gyakran lettek verseinek gondolatcsírái. Képi világa az őt körülölelő valóság pillanatképeiből, látványából indul ki. Legmeglepőbb kifejezései is fizikai vonatkozásokból erednek. Gyermekkora faluja, felnőtt éveinek városa, utcái, terei parkja, de az olasz és görög tanulmányutak helyszínei is rejtélyes asszociációkat ébresztenek benne. Azt érezzük versei olvasása közben, mintha egy archaikus gondolkodású ember szólna hozzánk, egy olyan ember, aki a világot még egységében látja. A szenvedély és az eredetiség képeinek hatalmas távlatot nyit. A világról metonímiákkal és metaforákkal beszél. Képei drámaian erősek: „*kishugaink tőből lementszett hajfonatai / csüngtek a mestergerendáról a hagymafüzérek*” (Halotti áldozat); „*a harangok nyelvét tőből kitepték*” (Tengerfenék); „*Minden reggel, a szemközti ablakból, kinyúl / a csontos női kar. Lobog, lobog / a porrongy, tétován, mint az elváláskeszkenője, / mint a vereség kis fehér zászlaja.*” (Tragikus)

Papp Árpád – Csernák Máté fotója

Az a sajátos, mindenkinél különlegesebb a képszerűségében, hogy verseiben metafora-bokrok burjánzanak, mert többnyire nem állnak magányosan a hasonlatok, jelképek: „*hiszik / megerednek az elültetett halottak, / ahogy ezeket / az öreg, borostás fejeket karóba tűzve / diadallal felmutatja a hegyoldal*” (Tengerfenék)

Metaforái gyakran visszatérnek, sajátos Papp Árpád-i szimbólumokat alkotnak (pl. *a falusiak esti, árokperti „parlamentjei*”).

Költészeti felfogását egy tőle vett idézettel összegezhetjük: „*az ember – legyen bár művész vagy tudós – ösztönös ősi természete: domesztikálni a végtelent, a familiárisat pedig kivetíteni az ismeretlenbe, egyetlen alapképletté csupasztítani a teremtett világot, avagy sorjázó kép(let)ekben érzékeltetni kimeríthetetlen gazdagságát*”. (A magyar költészet évszázadaiból)

Költészete egyik jellemzőjének a „hiábavalóság érzetét” nevezzi meg, ami rokon Sinka gondolataival: „*Ez a mi sorsunk, életben és halálban vesztesnek maradni*.”

Papp Árpád történelmi tudatát a tapasztalati élmények – a második világháború, az ötvenes évek, 1956 forradalma és a szocialista politika – formálták. 1981-es írószövetségi felszólalása a lengyel tömegtüntetések elfojtásáról politikai állásfoglalás. Érzékenyen reagál a környező világra a rendszerváltás után is: többször szót emel az ország kirablása (privatizáció), az „*évszázadokra átrendezett vagyoni viszonyok*” és az iraki háborúban való részvételünk („*első csatlós szerepünk*”) ellen. Elítéli „*Trianon harmadszori szentesítését*”, határon túli nemzetársaink megtagadását. Az Európai Unióból való kilépés feltételei foglalkoztatják. Szicíliai útja során a migráció veszélyével is szemben találja magát, amiről díszpolgári köszönőbeszédében is figyelmeztet: „*lassanként egyetlen menekülttáborrá válik Európa is*”.

Papp Árpád néprövid hangja az „*árokperti parlament*” somogyaszalói mentalitásán kívül antik műveltségéből, ókori demokrácia-eszményéből és – talán – a nagyapai „*térítő*” örökségből származik. Vallásosságát és írásművészetének a *Prédikátorok Könyvével* való rokonságát is érdemes lenne vizsgálni.

Az újgörög irodalom társadalmi elkötelezettségét mutatja, hogy két központi témájává – a szétszóratottságból és belső megosztottságból következően – a nemzeti sorskérdés és a nyomor vált. A szegénység ábrázolása a hétköznapi élet egyszerű tárgyait és a hétköznapi, töredékes beszédmodot emelte a költészetbe.

Az új görög lírában Papp Árpád tolmácsolásában gyakran találkozunk azzal a kérdéssel, hogy mi a költő feladata. A „*testvérenek*” nevezett görög költő, Vrettakosz költeménye szerint:

*A költők kívül laknak a félelmen,
s ahogy a nap, kéretlen is világot –
szólnak szólítatlan.
Nincs kéz, mely befoghatná szájukat,
gúzsba köthetné isteni szenvedélyük.
Tudják, mi a különbség
zsarnok-parancs és embertörvény között.
Egymásnak adják, ahogy strázsák az őrszót:
az igazságot, melyet betiltanak.
A költő
a föld szelleme: felébred, amint besötétedik,
s ragyog, akár tüzes villám-darab,
az éjszaka magasában.*

(Nikoforos Vrettakosz: A költők dolga, Papp Árpád fordítása)

Az újgörög irodalom kezdeteitől az antik, a keresztény, a népi és a modern hagyományok ötvözésére törekedett, ezzel a modern népiesség eszmei és esztétikai értelemben is járható útját mutatta meg Papp Árpádnak.

Németh László vetette fel először, hogy a bartóki modell, a Bartók által a zenében megteremtett szintézis világszemléleti modellté, önismereti kultúrává fejleszthető, egész kultúránk mintája lehet. Ez az új egyetemesség, a népiesség és az európaiság szintézise valósul meg Nagy László és Csoóri Sándor művészetében. „*Két ágban szétnyíló, de egy törzsben folytatódó*” irodalmunknak ehhez az ágához sorolhatjuk a nemzeti és társadalmi elkötelezettségű Nagy Gáspár és Döbrentei Kornél munkásságát. Papp Árpád magát is ehhez az ághoz tartozónak véli. Irodalomtörténészeink óvakodnak attól, hogy népinek nevezzék irodalmunknak ezt a vonulatát, ami nem is csoda, hiszen vannak, akik a mai napig megbélyegzésre használják a kifejezést. A népi-urbánus vita lényegeként a zsidókérdést nevezik meg, s a fasiszta szinonimájaként használják a népit, és antiszemitanak, illetve újabban rasszistának kiáltják ki azokat, akik le merik írni a szót. Érthető ez egy olyan országban, amely lakosságának felét elvesztette a 150 éves török uralom alatt, s mint befogadó nemzet a betelepítettekkel együtt élt hosszú évszázadokon át, és amely a második világháború után „*bűnös nemzetként*” az idegen megszállónak való megfelelés okán kénytelen volt lemondani lakosságának harmadáról, s arról, hogy bármiféle kapcsolatot tartson „*elszakított*” nemzetrészeivel. A szocializmus alatt a (megbélyegzőre még az volt vésvé: „*nacionalista*”). Pedig Illyés, hogy rendet tegyen az intellektuális zűrzavarban, világosan, szabatosan fogalmazott: nemzeti, aki jogot véd; nacionalista, aki jogot sért. Talán könnyebb lenne mindannyiunk élete, ha megszívlelnénk Papp Árpád egyik cédulára írt üzenetét: „*Ne egymás fejét, hanem egymás lábát mossuk!*”

*...az igazságkeresés Papp Árpádnál
erkölcsi kötelesség és intellektuális
kaland, a titkok megfejtése.*

Nagy művészet nem létezik egyetemesség nélkül. A kortárs magyar irodalom két fő áramlata a nyugatosok és a népi írók szellemi-művészi forrásvidékéről indul. Jóllehet irodalomtanításunk Németh László, Illyés Gyula és Nagy László munkásságát is taglalja, homályban hagyja, hogy ez két egyenrangú áramlat. Ady és a nyugatosok oeuvre-jére, mint a legmagasabb esztétikai minőség példáira gondolunk. A posztmodern irodalomra pedig úgy tekintünk, mint a korunkat, létünket, életünket egyedül adekvát módon kifejező irányzatra. Itt van azonban a szemünk előtt a görög és a magyar példa a népi és az európai művészet legmagasabb esztétikai minőségben összeforró szintézisére, az új egyetemességre, amelyre Papp Árpád immár nyolc éve lezárult életműve is bizonyíték. Nagy László a bolgár, Csoóri Sándor az orosz és a magyar népköltészetet tanulmányozva, Papp Árpád pedig az újgörög irodalmat fordítva, kutatva jut hasonló felismerésre és ugyanazon útra.

1937. március 19-én született Papp Árpád költő, műfordító.
Püspök Livia írásával rá emlékezünk. – A szerk.

ÁDÁM TAMÁS

Tengeralattjárón

Teljesen érthetetlen, de sikerült, alkalmaznak. Ezen a napon Laci víz körbe bennünket az üzemben. Kopaszodó, középkorú úriember, aki mindig választékosan beszél. Már ez is gyanús, főleg annak tudatában, hogy agrártudományi egyetemet végzett, a jó ég tudja, miként került ide, vas-országba. Termelésvezető beosztásban dolgozik, hiába értelmes, nem nagyon látja át a folyamatokat, ez gyorsan kiderül. Dolgozik becsületesen, ám hiányzik belőle az a csibészesség, dörzsöltség, ami ehhez a beosztáshoz kell. Nem könnyű feladat, mert a főnök elvárásainak meg kell felelni, és nem árt, ha szót ért a melósokkal. A kettő együtt nem nagyon megy.

A nagyobb csarnokban több tonnás, régi prégégek sorakoznak egymás mellett. Elméletileg ezeket kellene kezelnem. Csak hogy a munkaközvetítőnél nem erről beszéltek, Prohuman Balázs azt említette kutyafuttában, anyagmozgatás lesz, szakmunkásokat kell kiszolgálnom. Fogalma nem volt, milyen munkát ajánl nekem. Rémisztő látvány, már a gondolatba is beleremegek, hogy naponta nyolc-tíz órát ott ülök a monstorumok előtt, nyomogatom a gombokat, és a prés alól szedem az alkatrészeket. Megsüketülök, a karomat szétroncsolja a gép, az éles vasak elvágják a kezem. Ezt már mégsem vállalhatom, itt ér véget el sem kezdett munkás pályafutásom! Elhatározom, bátor leszek.

Szomorú szemű nők, cserzett arcú férfiak ülnek vagy állnak egyhangúan a gépek előtt, fülükben fül dugó. A merészebbek a szerkentyűt hangszedő dugóra cserélik, zenét hallgatnak, ami tilos. Egész nap szinte elviselhetetlen az egyhangúság, a monotóniába bele lehet pusztulni. A dübörgéstől alig tudunk beszélni, csak minden második szavát értem alkalmi idegenvezetőnknek. Nem is baj, úgysem tudom értelmezni a szakszavakat, nincs a közelemben szótár. Reggel hatkor kezdünk, és délután kettőig tart a meló. Kétóránként adnak tíz perc szünetet, az ebédre húsz perc jut. Túlórázni nem kötelező, de ha felkérnek, nem illik nemet mondani. Lesz majd túlóra bőven, ezt már a munkaközvetítőnél is mondták, ha hétféjére esik, száz százalékos a felár, dupla pénzt kapsz. Egyszer tényleg becsülettel kifizették, ám a következőt már nem. Balázs hívott telefonon, tévedés történt, a hétféjéért, a túlóráért nem jár semmi plusz pénz, egyszerű munkanap ez is. Köszönjem meg, hogy azt a pár ezer forintot nem veszik vissza. Köszönöm.

Kiváltságosnak érzem magam, mert kapok vasbetétes bakancsot, márpedig erről előszeretettel megfeledeknek a munkaadók, pedig balesetveszélyes a hely, nem vitás, ha ráesik a lábadra egy vas, lábujjtörés nélkül aligha úszod meg. Szög is belemehet a talpadba. Nem nagy öröm ebben a nehéz bakancsban dolgozni; nyáron megfő, télen megfagy a láb, de még mindig jobb, mintha nyomorék maradnál. A fagyott kutya lába, jut eszembe Parti Nagy szövege. Munkaruhát csak a főállású foglalkoztatottak kapnak. Azok nem juthatnak hozzá e nemesi kiváltsághoz, akik alkalmi munkásként évekig, folyamatosan dolgoznak a gyárban. Egyszer megpróbáltuk kicselezni a ruhát adó emberkét, más nevére írja ki a göncöket, még a

méretet is bemondtuk, de nem jártunk sikerrel. Talán azt gondolták, hazavisszük a zöld overallt, abban megyünk lányunk esküvőjére. Farmerben dolgoztam végig, amely a rengeteg olajtól felismerhetetlenné vált, hiába mosta hetente egyszer Eszter, nincs az a mosószer, amely kiviszi belőle a mocskot. A koszos ruhadarab csak engem zavart egy ideig, habár Pirooska szaktársnő megjegyezte, túl mély árnyalatú a farmer. Divatszín, dűnyögtem.

Mintha tengeralattjáró gyomrában lennék, nincsenek menekülő utak, úgy érzem, megfulladok.

Csak megyünk, megyünk körbe a gyáron, tanulmányozzuk a labirintusokat, mígnem kopott kis ebédlőben kötünk ki. Kockasztalok kockás abrosszal. Ha kihúzod az egyik széket, a másikat lökőd beljebb. A falon giccses poszterek oldják az egyhangúságot. Amikor rápillantok a vízesésre, a Niagaránál érzem magam. Jó érzés tudni, itt mindent megadnak a melósnak. Látványcentrikus elemek. Egy régi mikro és egy mély hangon hörgő hűtő áll egymás mellett a bejáratnál. Később hoznak még egy használt frizsidert, de így is alig fér el bennük valami. Legalább száz ember ételét kellene hűteni. Sokan inkább nem hoznak semmit. A zsúfoltságon ez is segít, másrészt némely melós találékonyan oldja meg a helyzetet, ellopja a társa ebédjét. A terem másik végén szerszámok, műszerek, öntvények ékeskednek. Nyilván az ebédlőben a helyük, ott érzik jól magukat, tovább szűkítik a teret. Minden adott a nyugodt étkezéshez.

Itt csatlakozik hozzánk Józsi, aki elég érdekes ember, különös történeteket mesélnek róla. Laci közben surranva távozik, alighanem nagyon várta ezt a pillanatot, ő ugyanúgy unta az egészséget, mint mi. Józsiról az a hír járja, hogy nagyon várja már a nyugdíjat, pár évig valahogy ki kell bírnia mégis. Amikor azt hallom, régen katonatiszt volt, elhiszem. Olyan katonásan szögletes a mozgása, pörgő a beszéde. Nem tudom, merre lakik, de hétfőn hajnalban nagy táskákkal érkezik. Látom az arcán, valami nagyon fáj, sérelem érte. Néhány éve még ragyogott, fontos beosztásban, fontos ember. Átlátta a folyamatokat, fejből vágta a megrendeléseket, az elkészült termékek listáját, összefésülte a különféle területen dolgozók munkáját, értett a szakmájához. Egyszer aztán a nagyfőnökkel akadt némi konfliktusa, mely nehezen rakható össze. Attól függ, melyik irányból közelítjük meg a kérdést. Az egyik verzió szerint szóvá tette a fejlesztések elmaradását, melynek egyenes következménye a sok selejt. Kiállt az emberei mellett, a nyereségből nekik is juttatni kellene, vélekedett. Dezső a nyílt ellenvéleményt nem nézte jó szemmel, leváltotta az izgága vezetőt, a helyére érkezett Laci. Józsi hatásköre a selejtjavító részlegre szűkült, kezdetben három ember főnöke volt.

Mások úgy vélekednek, nem tett meg mindent azért, hogy jobban menjenek a dolgok, elcsesztett néhány dolgot.

Új idegenvezetőnk, Józsi gyorsan beszél, figyelni kell minden egyes szavára, nem árt koncentrálni, mert sokszor humort is kever a szakmai leírásokba. Az egyáltalán nem mulatságos történeteken kényszeredetten mosolyognak néhányan. Pár keresztkérdés is elhangzik, megtudjuk, mi minősül üzemi balesetnek, milyen anyagok, helyiségek fokozottan tűzveszélyesek, mire vigyázzunk a gépeknél. Gondolataim elkalandoznak, kiszakadok ebből a világból, az még elér a tudatomig, hogy biztonsági okokból két gombot kell megnyomni, ekkor indul el a prés. Ha nem így lenne, megszaporodnának a balesetek.

Dezső többször feltűnik, mindig siet, gyorsan szedi a levegőt, homlokát ráncolja, mutatja, sok a dolga, a fontos emberek így közlekednek. Ritkán néz az ember szemébe. Ha lát egy eldobott papír zsebkendőt, nem szól, lehajol érte és a kukába dobja. Több mint húsz éve egyszerű melósként kezdte a Titánnál. Igyekvő volt mindig, de a szakmai tudását nem tartják túl sokra, viszont általában jó helyen állt, tudott helyezkedni. Nem hullott rá a mennyezet. A céget Laci bácsi alapította, aki németországi üzemét hazaköltöztette, vagyis, hogy pontos legyek: annak mintájára hozta létre a Titánt. Az öregebb szakik egybehangzóan állítják, tisztességes, munkásokat becsülő, vállalkozását jól vezető embert ismertek meg benne. A fizetésemelésekről, prémiumokról sem feledkezett meg. Mentek az évek, az idős férfi nyugalomra vágyott, üzleti társat keresett. Dezső hirtelen nem tudott félmilliárdot előhúzni a zsebéből, de erre találták ki a bankot, a gyár fele az övé lett. Fedezetül maga az üzem szolgált. Végül Laci bácsi teljesen visszavonult, az egész kócerájt eladta, Dezső lett az egyedüli tulajdonos. Mellette ellátta az ügyvezető igazgatói teendőket is. A korábban kiépített kapcsolatoknak köszönhetően a beszállítói feladatok megmaradtak, így munka is akadt éppen elég, hiszen az országban működő egyik legnagyobb külföldi autógyár naponta várta az alkatrészek tömkelegét. Nem kis feladat ez egy ilyen kis üzemnek, de a Titán egy ideig megbirkózott vele.

Mintha tengeralattjáró gyomrában lennék, nincsenek menekülő utak, úgy érzem, megfulladok. Hörög a tüdőbajos csap, néha pár csepp rozsdás víz csöpög. Kilőnek a vaslemezek szegecsei, víz tódul a szűk térbe. Aztán felszínre lők valami titokzatos erő. Szél nyüszít, akárha hegesztés fényében libbenne egy preparált lepke szárnya. Kapkodom a levegőt. Pár méterre tőlem halott lányt dobálnak a hullámok, sótól fehér ajkáról nem tudom levenni a szemem. Hosszú barna haja szétterül a vízen. Újra elmerülök, vállamat megéri egy kéz. És ez már a valóság, ismét a gyárban találok magam. Ez is, az is hátborzongató.

A hegesztőben vagyunk, az alacsony helyiségben égett szag terjeng, kis füstoszlopok tekeregnek a gépek fölött. Nem találják a kiutat, szellőzőt nem látok sehol. Talán indiánok adnak jeleket. A hegesztett, forrasztott alkatrészek ládába potyognak. Egyenletes géppuska sortüzek. Egy pillanatra sincs megállás, végkimerülésig. Slágereket üvölt egy rádió, a legtöbbször azt hallom: a nézését, meg a járását, csípőjének a ringását. Nem tudom, ki ez a nevezetes hölgy, akiről ezt a nótát írták, de száz aranyért sem adnák. Munka közben beszélgetésről nem lehet szó, ha valamelyik szaki a másikkal akar valamit közölni, üvölnie kell. A hegesztők néha elejtenek egy-egy humoros megjegyzést, talán, hogy oldják az egyhangúságot vagy, hogy eltereljék gondolataikat a fáradságról. Most veszem észre: idősödő asszonyok is beállnak a sorba, semmivel sem könnyebb a munkájuk, mint a férfiaknak, becsülettel helytállnak. A sarokban fiatalabb melós fogja a jókora vasdarabot, a másik oldalon ponthegesztővel végzi feladatát egy idősebb szaktárs. A fiatalember igyekszik, ő kerül nehéz helyzetbe, mert a Tóninak nevezett munkás annyira rutinos, ha nem néz oda, akkor is pontosan, villámgyorsan dolgozik. Különös helyzet, a fiatalok nem bírják a tempót, nagyon gyakran cserélődnek, elkopnak a mester mellől. Bemegyünk még egy kis helyiségbe, ahol tényleg szörnyű állapotok uralkod-

nak. Meg lehet főni, nyáron mi lehet itt, atyavilág! A raktárban pedig megfagynak az emberek. Hatan-nyolcan dolgoznak a kicsinyke, alacsony, levegőtlen helyiségben; a hagyományos hegesztőmesterséget űzik. Egyik kezükkel a szemet védő álcot tartják az arcuk elé, a másikkal a szikrázó hegesztópálcát. Tényleg nincs semmi levegő, csak füst, szikra és égett szag. El nem tudom képzelni, hogy kaphatott engedélyt ez a részleg a köjáltól vagy mitől. Többnyire „rézevezők” készülnek, így becézik a kocsik ajtómerevítő vasait. Tényleg úgy néznek ki, mint az evezők. Régi szaki kevés található, az újak rendre lelépnek, pár napnál nem bírják tovább, vagy önként mennek vagy kirúgják őket, mert rosszul dolgoznak, lyukasak a varratok. Jó szakember ennyi pénzért a lábát be nem teszi ide. Ennek ellenére akadnak profik, talán megszokásból, talán azért maradtak, mert a közelben laknak. Őket az alacsony fizetések sem tántorítják el. A fiatalabb, tehetséges szakmunkásokat dupla bérért elviszik a környékbeli gyárak. Még az sem számít, ha messzebbre kell utazni, autó jön értük, jobbak a munkakörülmények, és gyönyörűen fogalmazva: egyéb jut-

tatásokat is kapnak. Egyikük sem bánta meg a váltást. Automata hegesztőgépeket kellene venni az emberi erő pótlására. Csak be kellene programozni, és folyamatosan menne a termelés. Egy félautomata gépet látok, hosszú karja lóg a semmibe. Talán rossz, de az is megeshet, hogy nincs képzett ember a kezelésére, a tulajdonos nem foglalkozik ezzel, azt hiszi, így olcsóbban jön ki, pedig nem. Fejlesztés nélkül halálra ítéltett ez a gyár.

A szerszámkészítők csarnoka rendezett, és ahogy meg tudom ítélni, aránylag felszerelt. Ez megbecsült hely, a tulajdonos azért hozta létre, hogy a formákat, marófejeket, a présgepek fejeit helyben készítsék, és ne kelljen azokért komoly összegeket fizetni. Ráadásul, ha más gyáraknak eladják az elkészült darabokat, szép bevétel csordogálhat. Mármint elméletileg, mert a külső megrendelés nem nagyon akar jönni, és a helyi igények kielégítésével is gondok akadnak. A szerszámok készítése komoly feladat, nagy pontosságú présfejeket, formázókat kell készíteni, jórészt ettől függ a legyártott alkatrészek minősége. A mérnökök elkészítik a terveket, a melósok pedig megvalósítják azokat. Nem mindig sikerül, olykor visszajön a termék, millimétereken múlik az egész. A legnagyobb gond az, hogy nem időtállóak a művek, mert az alapanyag nem elég kemény, gyorsan kopik. Ha a prés gép nem pontos, sok a selejt. A jobb minőségű öntvény sokkal drágább, hosszabb távon mégis több hasznot hozna, csak hogy a tulajdonos erre is sajnálja a pénzt. Maradnak a napi gondok.

A javító részlegben normális időben kevés ember dolgozik, mert kevés a selejt. Csak hogy errefelé egyre több a hibás alkatrész, egyre több ember kell a javításhoz. Ahogy telnek a hetek, úgy szaporodnak az alkalmazottak, lassan már többen lesznek, mint a gyártó részlegben. Megy a reszelés, csiszolás, hajlítás, kopácsolás, hihetetlen ez a huszonegyedik században. Az ok még egy laikus számára is világos: pontatlanok a gépek, a sablonok és a forrasztások. Torlódik a meló, a szállítási határidőket egyre nehezebben tudják tartani. Józsi, a részleg vezetője mérgelődik, kedvetlenül széttárja a karját, ami annyit tesz: én ilyen körülmények között ennyit tudok tenni.

Befejezésül megnézzük a raktárt, az első pillanatban felmérem, rendszert kár lenne keresni, úgysem találnánk. Az egyik sarokban, hegyekben állnak a konténerek, rogyásig tele evezőkkel. A másik oldalon üres ládák kúsznak a plafonig. A halványan beszűrődő fényben porszemcsék szállodogálnak. A többi alkatrész kis zöldéséges műanyagládákban szétszórva hever a földön. Két idős asszony ül valami székszerű tákolmányon, és válogatja, számolja a szerkentyűket. Egy középkorú, hosszú hajú férfi gyors mozdulatokkal teszi ugyanezt. Mosolyra hiába várunk. Targonca kanyarog a szűk utakon, villája alányúl a rozsdás konténernek, felemeli, tolatva távozik. Csend lesz, csak a szerszámok pengése, koppanása hallatszik. A másik kijáraton távoznak. Kis eligazítás után megtudom, a raktárban kezdek, és utána cserélünk, mások jönnek helyettem, én a gépekhez megyek. Meglátják, ki, hol teljesít jobban.

A kapun túl szél csap arcomba, a szabadság szele. A buszon újra átélem a gyári hatásokat, a tengeralattjárót, az ázott munkásképeket. Tovább megyek két megállóval. Éjjel többször felriadok, azt álmodom, több tonnás monstrok zuhannak rám. Fél óra is beletelik, mire felfogom, hogy hétfégre jön; nyugot dobban a szívem.

Részlet a készülő Ázott munkásképek című regényből.

Tönköl József

Mint megrokkant kazlak

Futottam le a templomtérrel, neki a szekér rúdjának, botlottam, estem, de a lovak lábai alá nem kerültem, patkó nem súrolt, csak az ígéret földje volt szép, valakinek a keze utánam nyúlt s a halántékomon durva sörény ömlött át, mint felhő az utcán, lehullt emlékekkel és októberi litániákkal, kamaszokkal rohantam tovább, minket várt minden, tömlőszárogató létra,

hársak pora, levelek, bor, vér,
malom vizes lapátja, esőtől fekete vacsoracsillag,
melyre magunkat bíztuk, hogy elérjük majd a partot,
hol nyugalomba burkolóznak mogyoróbokrok,
minket barkák vesznek körül,

virágvasárnap halottai,
a denevérek csak a mi hangunkat ismerik,
a mi kiáltásunk fényét, melyben húsunkat rohasztja
az ég, a nap, a fehér jázmin, mint megrokkant kazlak,
mintha látnám, kúszik hajad fütengere,
mit a Hosszúirtás rétje ezer vízdudával kibontott,
újra az est, a véget nem érő engesztelő imák, énekek,
előjönnek a gyerekek az ajtók mögül és a falak mellől,
kilépnek a nagy csöndből, denevértelen malomból,
hogy felébresszenek, homokvárból kiszabadítsanak,
néznek összegyűlve a küszöb oltárára

és az ablak felé,
az útról figyelik, mikor gyullad a vastag lámpabél,
nincsenek sehol, nem látnak semmit,
nem figyelnek vasból vert patkókra, irdatlan kövekre,
olyan az emlék, mint a szekér,
rúdja közel van, szinte foguknál, mint egy hasító villám.

TAJTI ZOLTÁN

Dokumentum

N – Ne olyan gyorsan.
 – Tessék? Ki az?
 – Te. Te vagyok.
 – Tessék? Magammal beszélgetek?
 – Nem. Én vagyok te. Te nem te vagy. Ami te vagy, az nincs.
 Nem beszélgetsz, csak beszélsz.

– Ühüm. Mit akarsz?
 – Látom, kétkedve fogadod, amit mondom.
 – Nos, ha te nem én vagy...
 – De, én te vagyok, te nem vagy te.
 – Bocsanat. És folytatnám. Tehát ha én nem vagyok én, akkor én nem vagyok, és akkor te – vagyis én – nem beszélsz most senkihez, tehát akkor kinek mondtad, hogy ne olyan gyorsan? Sőt, miért válaszoltál arra, hogy mit akarsz, ha egyszer nincs kinek válaszolnod?

– És persze ne feledd, hogy ha én te vagyok, akkor meg se kellett volna kérdezned, hogy mit akarok, mert tudnád.

– Megint közbeszóltál. Tehát ha én nem vagyok én, ergo én nem vagyok, akkor te nem tudsz én lenni, mert ha én semmi vagyok, vagy semmi sem vagyok, és te én vagy, akkor te is semmi vagy, illetve semmi se, de akkor most ki beszélget kivel?

I.

A víz szokásához híven nagy élvezettel nyalogatta a lábnyomokat, a köveken megtörő habok boldogan vettek körbe minden emberi testrészt. A tenger felől kellemes, langyos, sós illatú szél fúj, amelyet színesre festett a halvány kékes-szürke levegő fátylain átszűrődő, sárgás-bordó naplemente. A hullá-

mok ritmikusan ismétlődtek, a víz csillapíthatatlan energiákkal dolgozott.

– Hmm...

– Hmm?

– Mondtam már az előbb, sőt ezzel kezdtem, hogy ne olyan gyorsan.

– Te valóban ezzel kezdted, de utána minden bizonnyal hazudozással folytattad. Tehát kezdjük előlről, és...

– Most te vágtaal közbe.

– Igen. Közben jutottál valamire?

*...a köveken megtörő habok
boldogan vettek körbe
minden emberi testrészt.*

– Kitartok amellet, amit mondtam.

– Kitartasz?

– Ki.

– Akkor persze... hogy vághattam közbe? Ha csak te beszélsz, akkor nem lehet közbevágás, mert önmagadat önmagad beszédével nem tudod félbeszakítani, mert akkor senki nem beszél, csend pedig csendet nem szakíthat félbe.

– Áhhá! De te is rám szóltál, hogy ne vágjak közbe!

– Csakhogy én nem is hiszem el, hogy te én vagy, vagy én te vagyok, vagy hogy egyikőnk sincs.

– Akkor miért kérdezted, amikor megszólítottalak, hogy ki az?

Ország László fotója

II.

A hullámtörők is derekasan végezték munkájukat: a bejövő vizet darabokra szedték, levegőt keverték közé és feltornyozták, a lábak közé visszacsorgó vizet pedig lassan, tükörsimán, szinte hártya-szerűen eresztették vissza a tengerbe. A naplemente haladt saját fényviszonyain, a víz viszont a maga állandóságával szakadatlan erodálta a köveket és a partot.

- ...
- ...
- Ne szakíts félbe, már mondtam.
- Nem szakítottalak félbe. Meg se szólaltam.
- Én se. Ha beszélek, beszédemmel szakítasz félbe. Ha csendben vagyok, csenddel.

*A víz sötétkékké változott,
a lábak fehéren villogtak
a barna köveken a hold fényénél.*

- Csendet csenddel nem lehet megtörni. Csendet csak beszédemmel lehet. Egyébként is ki mondta, hogy én utána kezdem el hallgatni, hogy te elkezdted hallgatni, vagy hogy te nem fejezted be a hallgatást, amikor én elkezdtem hallgatni. Hiszen amikor beszélsz, én akkor is hallgatok, és akkor sem mondhatod, hogy közbehallgattam.

- Egyrészt már mondtam, hogy csendet csak csenddel lehet megtörni, másrészt ha te én vagy – ahogy te állítod –, akkor te nem tudsz hallgatni, amíg én beszélek, hiszen akkor te beszélnél és hallgatnál egyszerre, az pedig lehetetlen. Valaki vagy beszél vagy hallgat.

Vasfi Mahir Kocatürk

Éjszaka

Egy szegény madár dalol a szemközti nyír ágán,
A hold aranykoponya, benne lángos tűz lobog.
A dalban a félelem rezgett nagy bánatot.

Az almafák ágai ráhajolnak a vízre,
Vízben égő rubinok, tekintenek az almák,
És a zöldes kertekben a folyót állni csalják.

Az ágak legvégein sorakoznak csillagok,
Mint a hajban ragyogó nagy értékű drágakő,
Míntha úszva a vízen tűz-pipacs jönne elő.

Egy maroknyi víz csupán, s látsz végtelen nagy eget.
Éj idő van, lelkem, nyílj, tág mindenséggel telj el!
Az éj tele mesével, s az álom meg a kerttel.

TUSNÁDY LÁSZLÓ
fordítása

III.

A víz sötétkékké változott, a lábak fehéren villogtak a barna köveken a hold fényénél. Az ég most újra egyszínű volt a vízzel. Mindkettő kékes-feketén terült el a saját helyén, a tükörkép mégis tökéletlen volt. A csillagok nem maradtak meg a víz színén, a hold pedig egy gyors ecsetvonással egy csíkot húzott rá, mint a macskaszem egy forgó biciklikerek küllőire.

- ...
- Szóval mit akarsz?
- Elbizonytalanodtam.
- Már nem hiszel magadban?
- Nem tudom. Ha te kérded, te sem tudod. Lehet, hogy mégis egyek vagyunk.
- Ne kezd megint. Senki sem tudja ugyanazt, viszont sokan vannak, akik ugyanazt nem tudják.
- Úgy érted, senki nem tudja ugyanazt, és sokan nem tudják ugyanazt?
- Pontosan.
- Érdekes. Erre még nem gondoltam.
- Én sem. Most jutott eszembe, ahogy veled beszélgetek. De ettől még igaz, nem most találtam ki.
- Nem, azt én sem hinném. Viszont szerinted erre már más is rájött?

- Valószínűleg. Annyira senki nem különleges, hogy olyan gondolatokat szüljön, amelyek senki másnak nem juthatnak eszébe. Különben nem tudnánk azt mondani, hogy „eszébe jutott”.

- Na igen, de ha a legtöbb, sőt minden gondolat tucat, ha egy gondolat sem eredendően egyedi, ha a gondolatok definíció szerint uniformizáltak, hogy lehet az, hogy senki nem ugyanazt tudja? Akkor mindenkinek ugyanazt kellene tudnia, legalábbis amikor valaki valamit már tud, akkor annak a valaminek mégis azonosnak kell lennie azokkal a valamikkel, amelyeket a többi ember tud, akik tudják azt a valamit. Nem?

- Tőlem kérdezed?
- Igen. Illetve nem.
- Ha-ha.
- Nem válaszoltál.
- Szükséges?
- Ha már kérdeztek, illik. Magam ellen fordíthatod a fegyverem, de ebbe még egyszer nem megyünk bele. Ha magad tennéd fel magadnak a kérdést, akkor pláne illene rá válaszolni.
- Mint például arra, hogy „Mit akarsz?”? Te sem gondoldod így, hiszen te elvileg én vagy, tehát magadtól kérdezted, hogy mit akarsz, választ pedig mégsem adtál rá nekem, így nem adtál önmagadnak se.
- Nehezeket kérdezel.
- Egy dolgot kérdeztem: mit akarsz?
- És hogy tőled kérdezem-e?
- És melyikre mikor lesz válasza, és kinek?

IV.

Senki sem tudta, de eközben az egyik kőnek nekicsapódott egy vízmolekula, amely kb. 2600 éve Epleszoszban kétszer is nekicsapódott Herakleitosz bal lábának. Az elsőnél Herakleitosz hat, a másodiknál huszonnégy éves volt.

Szutrély Péter

Hajlongó leplek

A Los Angeles-i repülőtér egy hatalmas zsidóvásár. Mindenféle ember megfordul itt, vár órákat gépe indulására. A váróterem kezdetleges, izzadtságsgázú hodályok, az emberek egymás vállára dőlve bóbiskolnak, miközben lábuk dagad. Pedig még el sem indultak sehova. Oda, ahova legalább nyolc órát kell repülni. Unalmukban esznek, kólát isznak, ülepük terebélyesedik.

Az egyik terem épp kiürül, két tolókosci marad csak hátra. A monitor vakon villog, majd megtudjuk, a következő járat innen Singapur felé indul. Órák múlva.

Egy szőnyeget terít ki két, hófehér lepelbe burkolt alak. Mekka felé. Vajon honnan tudják, merre van? A leplek hajlonganak, leborulnak, a medencék anatómiája kerekded. Európai szemnek bizarr, kedves látvány.

– Na, na! – villan egy fekete tekintet sugara szemembe. A két imádkozó alak előtt, kissé háttal álló férfi ellentmondást nem tűrő tekintetével utasít rendre. Nem való legbelsőbb lel-

ki életüket gyakorlók kedvteli figyelése! Aki ilyet tesz, ezzel a férfivel gyűlik meg a baja. Apró figura, mégis mellén keresztbe font karjai kivételes izomzatot rezzentenek. Egyetlen bőrmellényt visel, fekete bőrnadrágját széles öv fogja, csizmában végződik. Bőre mélybarna, bajusza tekintélyes, kopasz fején megvillan a monitor fénye.

A fehér alakok tovább hajlonganak, leborulnak Allah jósága és végtelensége előtt, csipejük finom ringásával e végtelenség minden milliméterét jelezve. Karbafont őrzőjük tekintetével hártja el a minden irányból ide nyilalló kíváncsiságot. Szeme villlog. A janicsár. Görbe kardja hiányzik oldaláról, a repülőtéren biztosan nem tűrik az ilyesmit.

Szablya nélkül is félelem fog el, de az imádkozó leplek mégis őrijtően izgatnak. Bátran figyelem őket tovább. Az imaóra végéhez közeledik. A leplek alól két vidám csitriarc bukkan elő. Gondosan hajtogatják a golyocsokat. Formás, kedves lányok, farmerban, pólóban, tornacipőben. Hajuk derékig omlik, most fésülni kezdik, majd finom, gyakorlott ujjmozdulatokkal, melyek lányok irigylésre méltó kéztánca, gumigyűrűbe fonják egy pillanat alatt. Kézitükörrel figyelik magukat, közben viháncolnak, csacsognak, pereg a nyelvük. Láttukra eltávolodik L.A. pizsokszürkesége, és távoli szép tájak tavasza közeledik.

A család többi része elterült, izzad, unatkozik. A janicsár terelgeti a két lányt feléjük, közben egyet-egyet fenekükre csap. Ők erre utánozhatatlanul erotikus mozdulattal néznek vissza rá, nevetnek. A levegő megtelik fűszerillatú, bizarr szenvedéllyel. A bambaság szaga elillan.

Ej, a fenébe, hát kik ezek? Apajanicsár leányaival? Hívó moszlimok, kik majdan erős anyák lesznek, kik előtt az ilyen incifinci izompacsirta otthon még apróbbra húzódik? Vagy a janicsár legújabb feleségei? Gyarapodik a hárem? Fátyol nélkül?

Beszállásra szólítanak, a rideg, esős Európa hív. Ők még maradnak. Insallah. Jóságában nagy.

Oláh András

Maradsz háttal

téged a sors nem kímélt meg
szültél befelé nyelt mérget
fent a lentet nem találod
sosem gyógyul meg az átok

jövőd nem létező eset
Isten gyakorol csak kegyet
– a gyászének most még várhat:
maradsz háttal a halálnak

Jövedelemadó 1%

TISZTELT OLVASÓNK! KEDVES BARÁTUNK!

A *Búvópatak* szerkesztősége és kiadója nevében arra kérjük a lap olvasóit, barátait és szerzőit, hogy személyi JÖVEDELEM-ADÓJUK 1%-ÁT A BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY javára ajánlják fel!

A kedvezményezett adószáma: 18776278-1-14

A kedvezményezett neve: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Az alapítvány legfőbb feladatának a *Búvópatak* folyóirat kiadását tekinti.

KÖSZÖNJÜK!

 Polgári, kulturális és társadalmi
havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasószerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Lukáts János, Németh István,

Papp Árpád, Sarusi Mihály, Szutrély Péter

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Fő utca 57.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2018. március

Sokszorosítás sorszáma: 3/2018.

 E-mail: posta@buvopatak.hu

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11-13. 1/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

 A *Búvópatak* Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

Ország László fotója

Kapható az újságárusoknál

A *Búvópatakot* 2018-ban ismét keressék az újságárusoknál!
A lap éves előfizetési díja 5000 Ft. Megrendelhető
az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓINK

nka

Nemzeti Kulturális Alap

